

SANTA MARIA DE L'ESTANY I LA CONSOLIDACIÓ D'UNA CANÒNICA AGUSTINIANA A PRINCIPIS DEL SEGLE XIII

per Josep M. MASNOU PRATDESABA

RESUM

En aquest article seguim els diversos passos de la constitució de la canònica de Santa Maria de l'Estany, des de la reforma canonical de finals del segle XI fins a principis del segle XIII. El papa Innocenci III, l'any 1216, va reconèixer al prior Ramon de Gurb i a la comunitat la gestió independent del seu patrimoni respecte de la catedral de Vic. En aquest moment podem documentar la dotació de nous beneficis que va comportar la reestructuració de la capçalera de l'església de Santa Maria, la construcció d'un cor elevat, el claustre i la capella de Santa Cecília amb funcions parroquials.

Paraules clau: Santa Maria de l'Estany, canònica, beneficis, altars, segle XIII, catedral de Vic.

SANTA MARIA DE L'ESTANY AND THE CONSOLIDATION OF AN AUGUSTINIAN
CANONICAL CHURCH IN THE EARLY 13TH CENTURY

ABSTRACT

This paper follows the steps in the formation of the canonical church of Santa Maria de l'Estany, from the canonical reform in the late 12th century to the early 13th century. In 1216 Pope Innocent III granted prior Ramon

de Gurb and his community the independent management of their patrimony with respect to Vic Cathedral. At that point in time we can document the endowment of new benefices, which led to the restructuring of the apse of the church of Santa Maria and the building of an elevated choir, the cloister and the chapel of Santa Cecília with its parish functions.

Keywords: Santa Maria de l'Estany, canonical church, benefices, altars, 13th century, Vic Cathedral.

El monestir de Santa Maria de l'Estany, situat a la comarca del Moianès, va acollir una comunitat de canonges regulars de Sant Agustí. La seva història va ser moguda abans no es va consagrar l'any 1133 i se'n va consolidar la dotació. La seva evolució històrica ha estat tractada per Antoni Pladevall, que n'ha redactat la síntesi més documentada que encara continua essent la base per a tots els estudis sobre la seva història.¹ La fundació va estar lligada estretament a la catedral de Vic i va passar per diverses etapes fins que va assolir la independència efectiva a partir de l'any 1216, després del Concili IV del Laterà, per una butlla del papa Innocenci III en què reconeixia al prior Ramon de Gurb tots els béns que tenia la comunitat.² Aquest document no ha estat valorat adequadament i ha estat considerat una simple confirmació d'una comunitat existent que gaudia d'autonomia pròpia. La realitat, però, és que aquesta decisió va significar el trencament oficial respecte de la catedral de Vic i l'estatut que s'havia establert entre elles l'any 1133 per part del bisbe Ramon Gaufred.³

La conseqüència va ser que la comunitat va començar a remodelar el conjunt canonical amb la construcció de diversos altars que van

1. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic de Santa Maria de l'Estany*, Barcelona, Artstudi, 1978.
2. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 90. Actualment, es conserva a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB, perg. 3-2-181) i va ser publicat per Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: The limits of papal authority*, Aldershot, Ashgate, 2004, doc. 20, p. 278. La darrera publicació és de Roser SABANÉS FERNÁNDEZ i Tilmann SCHMIDT, *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*, vol. 1, Barcelona, Fundació Noguera, doc. 60, p. 124.
3. Sobre l'acció del bisbe Ramon Gaufred respecte a les comunitats canòniques, vegeu Josep M. MASNOU, «El bisbat de Vic durant l'episcopat de Ramon Gaufred (1110-1145)», *Revista Catalana de Teologia*, núm. 27 (2002), p. 257-293.

consolidar el culte al monestir. Entre la butlla del papa Innocenci III del 1216 que confirmava els béns de Santa Maria de l'Estany i l'any 1242, la comunitat arriba a la seva esplendor amb l'organització dels edificis que ens han arribat fins a l'actualitat. L'any 1242 marca un moment de crisi en l'administració de Santa Maria de l'Estany a causa d'un fort endeutament que farà necessària la intervenció del bisbe de Vic, Bernat Calbó, per redreçar l'administració de la comunitat.⁴ Quant a la litúrgia, es consolidarà una praxi pròpia que fins aquell moment havia estat lligada a la catedral de Vic. Disposem d'un manuscrit litúrgic datat de l'any 1289 que ens dona un coneixement més detallat de la vida canonical del període. Es tracta del manuscrit número 100 de l'ABEV, amb el títol *Orationes divinatorum officiorum in choro secundum usum monasteri Stagnensis*.⁵ És un oracional capitulari de l'ofici diví on es recullen moltes indicacions topogràfiques del desenvolupament de les diverses cerimònies litúrgiques. Juntament amb el processoner del segle XIV editat per Miquel dels Sants Gros constitueixen els textos litúrgics fonamentals per estudiar aquesta comunitat.⁶

Des de finals del segle XII i, sobretot, al segle XIII, es generalitza el fenomen de la creació de beneficis dins les comunitats religioses que van contribuir a solemnitzar el culte. A la catedral de Barcelona aquestes fundacions es van iniciar a la segona meitat del segle XII, mentre que a la catedral de Vic no comencen fins a l'any 1190.⁷ Els preveres que gaudien d'aquests beneficis van integrar-se al cor canonical i van entrar a formar part de les comunitats. Aquest augment del clergat va implicar una sistematització de les celebracions que es feien a les esglésies amb la redacció de consuetes. La necessitat d'organitzar aquest culte va estar

4. Document publicat per Eduard JUNYENT, *Diplomatari de Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus, bisbe de Vich*, Reus, Associació de Estudios Reusenses, 1956, doc. 229, p. 139-141.
5. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 76. El trobem descrit a Josep GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vich*, Barcelona, Casa de la Caritat, 1934, p. 116.
6. Miquel dels Sants GROS, «El processoner del monestir de Santa Maria de l'Estany (Vic, Bibl. Episc., ms. 118)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, núm. 21 (2013), p. 209-284.
7. Pere BENITO, «Clergues feudataris. La disgregació del patrimoni de la Seu de Barcelona i els orígens del sistema beneficial (1091-1157)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 29 (1999), p. 105-109. Els beneficis creats a la catedral de Vic han estat estudiats per Marc SUREDA, «El conjunt romànic», a Marta CRISPÍ, Sergio FUENTES i Judith URBANO (ed.), *La catedral de Sant Pere de Vic*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019, p. 84-87.

l·ligada a Santa Maria de l'Estany amb la creació del càrrec del «ferialer», que era el responsable del pagament de les distribucions quotidianes als que participaven de la pregària del cor, i amb el nomenament d'un sagristà que tingués cura dels aspectes materials. Aquests càrrecs implicaven un control en la pregària de l'ofici diví que ja vam estudiar per a la catedral de Vic.⁸ En aquest article documentem els canvis establerts durant la primera meitat del segle XIII amb la fundació dels primers beneficis i la creació de l'ofici de ferialer, així com del capellà del benefici de Santa Cecília, que va assumir els serveis parroquials destinats a la població de l'Estany i rodalia.⁹ La publicació del processoner del segle XIV de Santa Maria de l'Estany per part de Miquel dels Sants Gros ens descriu un conjunt canonical ja establert per al culte quotidià i les celebracions durant l'any per part de la comunitat formada per canonges regulars i preveres beneficiats. En aquest article volem documentar les fundacions d'altars més antics i la dotació de beneficiats i altres càrrecs per al servei litúrgic.

LA DOCUMENTACIÓ DE LA CANÒNICA DE SANTA MARIA DE L'ESTANY

Actualment, la documentació de Santa Maria de l'Estany està dispersada en diversos arxius, biblioteques i museus que cal tenir en compte per documentar totes aquestes fundacions. A l'Arxiu de Santa Maria de l'Estany, dins el fons parroquial, hi trobem la major part de la documentació l·ligada a la seva administració després de la secularització de les canòniques agustinianes l'any 1592. Pel que fa a la documentació antiga referent a l'administració del patrimoni, es va separar a partir de la secularització de les canòniques regulars de l'any 1592 amb la creació de les anomenades «cinc dignitats reials». Per butlles del papa Climent VIII es van suprimir les canòniques agustinianes i amb els béns de Santa Maria de l'Estany es van dotar diversos beneficis eclesiàstics als bisbats de Vic, Girona i Barcelona, on va ser transferida la documentació.¹⁰ Francesc de

8. Josep M. MASNOU, «El manteniment del culte a la catedral de Vic al segle XIII», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, núm. 8 (1997), p. 163-177.

9. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 64-69.

10. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 164-169. Aquests béns van servir per dotar dos nous ardiaconats al bisbat de Barcelona i la tresoreria de la catedral, a més de la dotació de dos nous deganats, un al bisbat de Vic i un altre al de Girona.

Rocafiguera va recollir la documentació dels anys 1080 fins al 1157 i n'ha estudiat la dispersió.¹¹ Així, un important lot es va dipositar a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i una altra part va passar a l'Arxiu del Bisbat de Vic. També trobem documentació patrimonial a l'Arxiu Reial de Barcelona, al fons de Cancelleria, on hem pogut localitzar la fundació del benefici de Sant Agustí. A més de la documentació en pergami, existeix un cartulari del segle XIV i un de la sagristia que actualment es conserven a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. També es conserva documentació de Santa Maria de l'Estany al fons parroquial de Santa Maria de Moià. A més d'aquests, cal afegir-hi altres documents de Santa Maria de l'Estany que han acabat en altres centres per raons més particulars i més difícils de justificar.

En concret, volem citar el fons del Museu Episcopal de Vic (MEV) que, a més d'obres d'art, custodia documentació que hi va ingressar. Aquesta documentació conservada dins els fons d'un museu és poc coneguda. En aquest fons del MEV trobem el document de la fundació del benefici de Sant Jaume que editem en aquest article. També hi ha documentació relativa a Santa Maria de l'Estany en dos fons nord-americans, fruit de l'espoli i venda de documentació a principis del segle XX. Es tracta d'un manuscrit procedent de l'Estany i conservat a la Hispanic Society de Nova York des que el va adquirir el seu fundador i que ja va ser publicat per Reynolds en aquesta revista.¹² També trobem documents de l'Estany a la Biblioteca Huntington de la Universitat de Harvard, dins el fons Joan Gili, que va ser adquirit durant els anys noranta del segle XX. Aquesta collecció de documents en català es va formar per les compres fetes per Joan Gili, membre de la família d'editors barcelonins, que va viure a Londres fins a la seva mort. En aquesta collecció de documentació catalana hi trobem dos documents de Santa Maria de l'Estany de principis del segle XIII: el nomenament del prevere que es cuidava de la capella de Santa Cecília, que exercia les funcions parroquials, i la fundació del càrrec de ferialer dins la comunitat.

11. La canònica de l'Estany ha estat objecte de la tesi doctoral de Francesc de ROCAFIGUERA, *La canònica de Santa Maria de l'Estany: Orígens i primera expansió (1080-1157)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1999, 2 v.
12. Roger E. REYNOLDS, «An early rule for canons regular from Santa Maria de l'Estany (New York, Hispanic Society of America, ms. HC 380/819)», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, núm. 10 (2001), p. 165-191.

Tots aquests documents ens permeten refer l'organització de la comunitat agustiniana, així com dels altres beneficiats que participaven en la pregària coral i la vida litúrgica que ja veiem consolidada a principis del segle XIII. D'altra banda, aquests nous beneficis van implicar obres de remodelació de l'església per situar-los a la capçalera i la construcció del tram d'un claustre proper a l'església que permetés la circulació de les processons durant la primera meitat del segle XIII.¹³ Els documents que publiquem permeten datar les intervencions d'aquest període en què Santa Maria de l'Estany va trencar els seus lligams fundacionals amb la catedral de Vic.

SANTA MARIA DE L'ESTANY I LA REFORMA DE LA CATEDRAL DE VIC

L'origen de la comunitat de Santa Maria de l'Estany cal situar-lo l'any 1080, quan Guillem Ramon, canonge de la catedral de Vic, va restituir els béns que la seva família tenia a la zona de l'Estany pel seu avi Bernat Sendred i que havien estat de la catedral de Vic als inicis de la «reforma gregoriana» a Catalunya. Els béns estaven en mans del matrimoni format per Ramon Bremon, senyor de Taradell, i Belisenda, filla de Bernat Sendred. Aquesta restitució serviria per dotar el càrrec d'hospitaler de la catedral de Vic, és a dir, per dotar els béns de l'albergueria que assistia els pobres i els malalts i que estava sota la responsabilitat dels canonges.¹⁴ Aquesta restitució va anar seguida d'altres donacions de terres que van servir per fundar una nova comunitat on es van aplegar els canonges de la catedral de Vic que volien seguir la reforma canonical adoptant la regla de sant Agustí com a norma de vida. Aquests béns estaven situats dins la parròquia de Sant Feliu de Terrassola i es van completar amb la donació d'aquesta parròquia feta pel seu rector Guanalgaude, que era un clergue casat i que tenia acaparats els béns de la parròquia per a la seva família. La parròquia de Terrassola sempre va estar en mans de Santa Maria de

13. Aquests aspectes han estat tractats per Carles SANCHEZ MÁRQUEZ, «Un claustro para la vida apostòlica: Santa María de l'Estany, las Ciudades de San Agustín y el "Liber consuetudinum sancti Ruphi"», *Iconographica: Rivista di Iconografia Medievale e Moderna*, núm. XII (2013), p. 35-51.
14. Ramon ORDEIG, *Diplomatari de la catedral de Vic: Segle XI*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2007-2010, doc. 1421, p. 711-713.

l'Estany i el prevere responsable era un canonge del monestir. Es tractava, doncs, d'uns béns situats en una zona apartada en el camí que anava des de la Plana de Vic, passant per Muntanyola, cap al terme del castell d'Oló, vers Artés i el Pla de Bages. L'Estany era un lloc de cruïlla de camins que també enllaçaven el Lluçanès amb el Moianès. Tot i aquesta posició estratègica, el lloc era poc poblat i amb uns terrenys pantanosos que van ser posats en cultiu per la comunitat que s'hi establí. Una de les principals activitats va ser mantenir el cultiu i l'explotació de la terra i el bosc en aquest sector.

Tot això que diem és per tenir clar que l'any 1083, quan tenim el primer document en què el bisbe Berenguer Sunifred de Lluçà confirmava a alguns clergues que viurien en comunitat en aquest lloc seguint explícitament la regla de sant Agustí, es tracta d'una comunitat més propera a l'eremitisme i a una vida situada en llocs apartats, cosa que implicava una renúncia del món i una vida molt austera.¹⁵ La raó d'aquesta presència de clergues a l'Estany no era cap altra que el fracàs del bisbe per imposar una vida més evangèlica entre els canonges de la catedral de Vic. A més, des de l'any 1082, Berenguer havia acollit a la catedral de Vic la comunitat de canonges de Sant Joan de les Abadesses que havien estat expulsats pels monjos de Santa Maria de Ripoll i que va crear un llarg conflicte. Per mantenir aquests canonges, va empenyorar els béns que la catedral de Vic tenia a prop de Barcelona, que van ser entregats a l'ardiaca de Barcelona Bernat Guillem, de la família dels senyors del castell de Muntanyola.¹⁶ La coexistència d'alguns dels canonges de Sant Joan amb els de Vic va marcar tot el segle XII, en una relació molt estreta amb la reforma canonical.

La reforma volia que els canonges de les catedrals renunciessin a disposar de béns propis i a un estil de vida mundà, impulsant una vida de renúncia als béns materials, fent uns vots religiosos i portant una vida comunitària estricta. Per dur a terme aquests canvis, el bisbe va demanar a l'abat Arbert de Sant Ruf d'Avinyó que ajudés a introduir aquesta reforma amb una formació més exigent. L'existència del manuscrit procedent de

15. Carme BATLLE, Josep BAUCCELLS, Àngel FÀBREGA, Josep HERNANDO i Manuel RIU, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona: Segle XI*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, doc. 1432, p. 2222-2223.

16. Aquest document va ser remarcat per Miquel dels Sants Gros i publicat per Joan FERRER GODOY, *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2009, doc. 37, p. 77-79.

Santa Maria de l'Estany a la Hispanic Society de Nova York, publicat per Reynolds, ens mostra que va ser per aquesta mediació que es va introduir l'aplicació de la regla agustiniana i dels costums que es practicaven a la comunitat de Sant Ruf. També trobem en els manuscrits litúrgics de Santa Maria de l'Estany que se celebrava la festa de Sant Ruf, pel fet que ambdues comunitats estaven estretament vinculades.¹⁷ Inicialment, els destinataris de la reforma eren els canonges de la catedral de Vic, alguns dels quals van ser expulsats i van reaccionar amb violència. Cal destacar la reacció dels descendents de Bernat Sendred, que controlaven les parròquies situades dins el terme del castell de Gurb i que ha estat recollida en un document perdut en què ens mostra el grau de violència que van desenvolupar.¹⁸ Aquest fracàs va portar el bisbe Berenguer a impulsar el moviment d'expansió de les canòniques regulars sota la reforma engegada per l'abadia de Sant Ruf d'Avinyó i que ha estat estudiada des de fa molts anys. En tots els estudis d'aquest fenomen, especialment en els d'Ursula Vones-Liebenstein, s'ha insistit en el protagonisme del bisbe Berenguer Sunifred quant a la seva difusió al bisbat de Vic.¹⁹

Aquesta fundació va ser possible per les donacions que van fer diverses dones dels llinatges nobles que tenien béns en aquest sector i que impulsaren la creació d'aquesta nova comunitat. Aquest protagonisme femení és un tret important dins el context de la reforma gregoriana que va voler retornar a l'Església la identitat comunitària primigènia. Així, els béns que l'any 1080 el canonge Guillem Ramon va restituir a la catedral de Vic li venien pel testament de la seva mare Belisenda, que estava casada amb Ramon Bremon, que disposava dels béns de Terrassola i l'Estany i que era el senyor del castell de Taradell, però vivia a Cassà de la Selva, on Belisenda va fer testament l'any 1073.²⁰ Per aquest testament sabem que el seu fill Guillem Ramon va rebre com a canonge de Vic béns a la parròquia de Sant Hipòlit de Voltregà i que els béns que Belisenda tenia pel seu avi Sendred estaven situats a les parròquies al voltant de l'Estany: Rodors, Ferrerons i Oló van quedar en mans del seu espòs. Són precisament

17. Miquel dels Sants GROS, «El processoner del monestir de Santa Maria...», p. 210-211.
18. Ramon ORDEIG, *Diplomatari de la catedral de Vic...*, doc. 1432, p. 722-723.
19. Ursula VONES-LIEBENSTEIN, *Saint-Ruf und Spanien. Studien zur verbreitung und zum wirken der regular-kanoniker von Saint-Ruf in Avignon auf der iberischen halbinsel (11. Und 12. Jahrhundert)*, París i Turnhout, Brepols, 1996, p. 126-131.
20. Ramon ORDEIG, *Diplomatari de la catedral de Vic...*, doc. 1350 i 1351, p. 647-649.

aquests béns els que van ser restituïts l'any 1080 i sabem que l'any 1094 Guillem Ramon els va entregar a la catedral a canvi d'una important finca dins el terme de Taradell, a Subiradells, amb el compromís que tots aquests béns passarien a la catedral i en gaudiria fins a la mort.²¹ Una altra dona implicada en la fundació de Santa Maria de l'Estany va ser Arsenda, esposa de Folc Ermengol, net del levita Guillem de Mediona i senyora del castell d'Oló, vinculat a aquesta nissaga. Arsenda vivia a Sant Hilari Sacalm i quan va morir el seu espòs l'any 1076 va entregar a la catedral de Vic diversos béns en aquest sector al bisbe Berenguer Sunifred, que els va vendre a una rica dama gironina anomenada Dispòsia, que era esposa dels senyors de Cruïlles i de Centelles. Fou precisament Dispòsia qui secundà la nova fundació de Santa Maria de l'Estany.

Hem pogut refer els vincles familiars de Dispòsia, que ens expliquen el grup de nobles que van donar suport al naixement de la comunitat de Santa Maria de l'Estany i en els quals el bisbe Berenguer Sunifred es va recolzar. Dispòsia vivia a Cornellà del Terri, tot i que era originària de Sant Julià de Vilatorça. Era filla d'un canonge de la catedral de Vic que es feia anomenar Boeci i que trobem documentat l'any 1051 entre els difunts de la catedral pels quals calia pagar.²² Boeci era germà de Bonfill de Vilatorça, que va actuar de sagristà de la catedral durant l'episcopat del bisbe Oliba. Boeci seria el nom canviat d'un Arnau, filòsof, documentat com a canonge l'any 1033.²³ Entorn d'aquesta família tenim documentada una escola parroquial de formació del clergat a Sant Julià de Vilatorça, com acredita la dotàlia d'aquesta parròquia de l'any 1048.²⁴ Dispòsia es va casar en primeres núpcies amb un membre del llinatge dels senyors de Salt que tenien béns a Cornellà del Terri i, posteriorment, amb el senyor del castell de Cruïlles, Guislabert.²⁵ Dispòsia tenia una germana anomenada

21. Ramon ORDEIG, *Diplomatari de la catedral de Vic...*, doc. 1620, p. 903-904.

22. Ramon ORDEIG, *Diplomatari de la catedral de Vic...*, doc. 1083, p. 397.

23. Francesc RODRÍGUEZ BERNAL, *Collecció diplomàtica de l'Arxivo Ducal de Cardona (965-1230)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2016, doc. 98, p. 189-194. Consta en la llista dels canonges presents en el plet entre els Cardona i el bisbe Oliba.

24. Ramon ORDEIG, *Guillem de Balsareny, bisbe de Vic, successor d'Oliba*, Vic, Estudis Històrics, 2020, p. 142-146.

25. Disposem de l'adveració del testament de Dispòsia del 31 agost de 1096, publicat per ELVIS MALLORQUÍ, *El monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'edat mitjana: Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, la Bisbal d'Empordà, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 2000, doc. 17, p. 126-132.

Ilia, de la qual disposem del testament, i un germà, que es deia Heriball, que va seguir la carrera del seu pare, que era canonge de Vic i jutge i que tenia la residència al costat del cloquer de la catedral. És important destacar que un germà del seu primer marit era Bernat de Salt, que va morir l'any 1075 i que havia estat bisbe de Carcassona (1066-1075) quan el comte Ramon Berenguer I va comprar aquest comtat i el seu episcopat a preu d'or i hi col·locà un bisbe català.²⁶ Com veiem, molts d'aquests nobles tenien les arrels al bisbat de Girona i van col·laborar en la reforma i la creació de la canònica de Santa Maria de l'Estany.

Els estudis sobre aquest tema han insistit en l'exclusiu protagonisme del bisbe Berenguer Sunifred de Lluçà, però cal tenir present l'acció i l'impuls de l'ardiaca que hi havia a Vic en aquest període. Es tracta de Bernat Umbert de les Agudes, de la família dels senyors de bona part de les honors del Montseny i fundadors del monestir de Sant Marçal del Montseny. Bernat va ser nomenat ardiaca l'any 1078 pel bisbe Berenguer Sunifred perquè l'ajudés a reformar els canonges i el clergat del bisbat de Vic.²⁷ Bernat i el seu germà Guillem eren vassalls del vescomte de Cardona i, junt amb l'ardiaca d'Urgell Folc de Cardona, van ajudar a implantar la reforma canonical. Per donar suport a aquesta comunitat, l'any 1088 van entregar a Santa Maria de l'Estany l'església de Sant Celoni perquè s'hi creés un priorat que secundés la iniciativa.²⁸ El paper de Bernat va continuar a partir de l'any 1093, quan va ser escollit bisbe de Girona, des d'on potencià les canòniques agustinianes de Santa Maria de Vilabertran i de Lledó vinculant-les a les del bisbat de Vic.²⁹

26. Es conserva al cartoral de Carlemany, editat per Josep M. MARQUÈS, *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (segles IX-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1993, doc. 143, p. 270-272.

27. Ramon ORDEIG, *Diplomatari de la catedral de Vic...*, doc. 1401, p. 694-695.

28. Josep M. ABRIL LÓPEZ, «La capella de Sant Celdoni i la formació del primer nucli urbà de Sant Celoni», *Monografies del Montseny*, núm. 32 (2017), p. 37-60.

29. Josep CAMPRUBÍ SENSADA, «Santa Maria de la Seu de Girona a l'època del bisbe Bernat Umbert (1093/94-1110)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 89 (2016), p. 19-54.

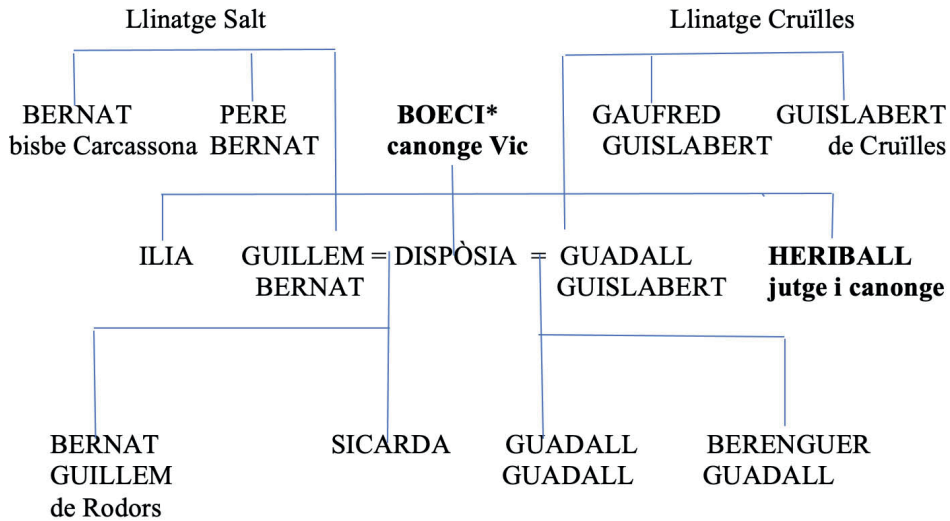

FIGURA 1. Genealogia dels descendents de Dispòsia i la fundació de Santa Maria de l'Estany.

En aquest primer període cal destacar l'activitat del canonge Heriball, jutge i persona que havia actuat durant algun temps a la canònica de Sant Pere d'Àger, que va ser escollit per liderar la comunitat de clergues que es van establir a Santa Maria de l'Estany a partir del 1083 fins a la seva mort. Heriball va prendre la responsabilitat de formar els clergues que volien seguir una vida regular segons la regla de sant Agustí. Tenim documentat, a mitjan segle XI a la parròquia de Sant Julià de Vilatorrada, un nucli escolar vinculat als clergues de la parròquia que formaren diversos canonges de la catedral. La reforma gregoriana va posar l'accent en la reforma del clergat i en la necessitat de fomentar un sentit religiós que deslligués els candidats dels costums mundans i que es concretava en la vida celibatària i en l'abandó d'activitats violentes. A la catedral de Vic, al segle XI, van existir alguns canonges levites: eren casats i exercien funcions militars, fet que es volia reformar. Però no eren tan sols aquestes pràctiques que podien seguir alguns membres de la catedral lligats a les famílies nobiliàries, sinó que també afectaven la vida quotidiana que es vivia a la catedral. Els canonges tenien com a principal obligació el res al cor i la participació a les principals festivitats litúrgiques, que sovint eren

celebrades amb unes actituds que no ajudaven a viure aquests moments de pregària i de culte amb la dignitat que haurien de tenir.

En aquest sentit, es va acudir a canonges que seguien els costums a Sant Ruf d'Avinyó i que van portar aquests costums per establir-los a la catedral entre els membres habituals del cor i implantar-los en els plans de formació de les noves generacions que s'estaven preparant.³⁰ Aquesta voluntat va portar a una divisió dins la comunitat canonical i al fet que, per evitar conflictes, tots aquells que volien portar una vida més exigent s'agrupessin formant una comunitat que es guiaria per l'anomenada regla de sant Agustí, a partir de la qual en podien fer professió, després d'un període de formació, i que implicava la renúncia a posseir béns propis, una preparació mínima que portava a fer una professió canonical i al compromís de dur una vida comunitària. La majoria eren joves clergues que van rebre la formació sota els dictats dels costums de Sant Ruf i van fer la professió religiosa sota l'autoritat del prior. Aquests canonges tenien l'encàrrec de cuidar-se de l'albergueria, centrada en l'assistència als pobres i als pelegrins. Aquestes funcions també van ser exercides a Santa Maria de l'Estany, en un espai de cruïlla de camins en lloc despoblat que assegurava l'etapa dels pelegrins que passaven per aquest sector. Aquesta funció d'acollida va ser primordial per a la vida de la comunitat.

Així doncs, en aquest temps, Santa Maria de l'Estany era com un seminari per formar clergues que volguessin seguir una vida regular amb l'intent de reformar les catedrals. A més, a l'Estany van arribar a formar-se canonges regulars procedents de Sant Joan de les Abadesses i Barcelona. Mort Heriball i ja amb la intenció d'organitzar una comunitat, hi trobem Bernat, que n'esdevingué el primer prior. No hem pogut identificar-ne la identitat, però estava vinculat als senyors del castell d'Òdena, els quals, amb el temps, secundaren aquesta fundació amb béns als priorats d'Arraona i Sant Pere dels Arquells, a la Segarra.³¹ Amb el prior Bernat, Santa Maria de l'Estany esdevingué una comunitat que difondria la vida dels canonges regulars a Santa Maria de Manresa i al priorat dels

30. Yannick VEYRENCHÉ, «*Quia vos estis qui sanctorum patrum vitam probabilem renovatis...* Naissance des chanoines réguliers jusqu'à Urbain II», a *Les chanoines réguliers: Emergence et expansion (XIe-XIIIe siècles)*, Saint-Étienne, Presses Universitaires, 2009, p. 29-69.

31. Antoni PLADEVALL, «El priorat de Sant Pere dels Arquells a la Segarra», a *Miscel·lània Històrica Catalana*, (Poblet, AbadiadePoblet, 1970, p. 53-87. Antoni PLADEVALL, «El priorat de Sant Pere dels Arquells a la Segarra», a *Miscel·lània històrica catalana*, Poblet, Abadia de Poblet, 1970, p. 53-87.

Arquells. El bisbe Berenguer comptava amb tot aquest clergat reformat per establir la comunitat que hauria de ser el nucli del capítol catedral de Tarragona, projecte que es va començar a concretar l'any 1091 quan va obtenir del papa Urbà II la butlla *Inter primas hispaniarum*. El bisbe va arribar a nomenar un primer ardiaca per a Tarragona i va rebre ja de forma regular alguns canonges a la catedral de Vic l'any 1091. Els primers testimonis d'entrada de canonges a Santa Maria de l'Estany a partir d'un document de dotació són de l'any 1091 amb membres de la família dels senyors d'Olost, els castlans de Castellterçol i els membres de la nissaga dels Vilanova amb béns a Seva.

Tot aquest projecte no va reeixir pel fracàs del bisbe Berenguer per poder conquerir Tarragona i fer efectiva aquesta restauració, però, sobretot, perquè alguns dels que havien de portar a terme la reforma dins la catedral van apartar-se d'aquest projecte.³² Ens referim a Guillem Ramon de Taradell, que l'any 1093 va ser escollit ardiaca del bisbat de Vic. Com a ardiaca va contribuir a la fundació de la comunitat canonical de Sant Tomàs de Riudeperes, fundada pel sagristà Ricard Amalric i el seu germà Berenguer Amalric davant les resistències per consolidar la reforma a la catedral de Vic. Les dificultats d'establir entre els canonges de Vic aquest estil de vida continuaven essent el problema més greu que Berenguer Sunifred no arribava a solucionar. Finalment, per mediació del bisbe Bernat Umbert de Girona, la nova fundació de Sant Tomàs de Riudeperes tingué continuïtat i esdevingué un priorat de la canònica agustiniana de Lledó amb dret a disposar de cementiri propi, aprovat per l'arquebisbe Berenguer l'any 1094.³³

L'any 1098, davant els problemes que tenia l'arquebisbe Berenguer per restaurar Tarragona i aplicar la reforma a la catedral de Vic, el papa Urbà II va nomenar legat papal l'arquebisbe Bernat de Toledo, que va convocar dos concilis de reforma, un a la catedral de Girona l'any 1097 i un altre a la catedral de Vic l'any 1098. Bernat va declarar nul el nomenament de Guillem Ramon com a ardiaca i els béns que aquest tenia van servir per dotar un petit grup de canonges que volien seguir la regla d'Aquisgrà

32. Lawrence J. McCrank, «Restauración canonica e intento de reconquista de la sede Tarraconense (1076-1108)», *Cuadernos de Historia de España*, núm. 61-62 (1977), p. 145-245.

33. L'original es conserva a l'Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya, fons Sant Tomàs Riudeperes, perg. 17.

d'una forma més estricta. Aquestes decisions respecte a la catedral de Vic van ser confirmades per una butlla del papa Urbà II de l'any 1099 en què aprovava aquesta reforma i donava un estatut a aquests clergues perquè esdevinguessin un capítol de canonges sota la direcció del sagristà major de la catedral i tinguessin el dret de poder elegir els bisbes de Vic.³⁴ Guillem Ramon de Taradell i la seva família van ser arraconats i van tornar a apropiarse dels béns que servien de dotació per mantenir Santa Maria de l'Estany, amb la qual cosa s'inicià una crisi en aquestes fundacions que es va agreujar quan l'arquebisbe Bernat de Toledo va obligar Berenguer Sunifred a renunciar al seu càrrec com a abat de la comunitat de Sant Joan de les Abadesses, en la qual va entrar Pere Rigau des de la canònica de Vilabertran.³⁵

Tots aquests esdeveniments van portar a una gran inestabilitat després de la mort de Berenguer Sunifred, a partir de l'any 1100. La successió del bisbe de Vic va ser conflictiva fins que no es va nomenar Arnau de Malla com a bisbe l'any 1101, després que el comte de Barcelona Ramon Berenguer III imposés un canonge de Barcelona, Guillem Berenguer, que no va ser acceptat.³⁶ Arnau de Malla, que era ja gran i abat de Santa Maria d'Amer, va decidir que les fundacions iniciades per l'arquebisbe Berenguer i que seguien la regla agustiniana es consolidessin com a comunitats autònomes i va establir que el prior de Santa Maria de l'Estany assumís el paper de superior d'aquestes fundacions a les quals es va ajuntar Santa Maria de Manlleu, que va esdevenir una nova canònica agustiniana. La característica de totes elles era que s'havien creat a partir de béns que havien estat anteriorment de la catedral de Vic. Els descendents de les famílies dels fundadors van oposar molta resistència a aquestes restitucions, fins al punt de fer inviable aquestes fundacions

34. Paul H. FREEDMAN, «Archbishop Berenguer Seniofred de Lluçà and the gregorian reform in Catalonia», *Studi Gregoriani*, núm. 14 (1991), p. 153-159.

35. Josep M. MARQUÈS, «La reforma gregoriana a Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 55 (2014), p. 585-602. Però especialment la introducció de Josep M. MARQUÈS, *Esriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 1995.

36. El recull bibliogràfic més recent sobre la catedral de Vic és a Marta CRISPÍ, Sergio FUENTES i Judith URBANO (ed.), *La catedral de Sant Pere...*, especialment en la seva presentació, p. 11-23. En aquesta obra hem publicat un breu resum sobre la vida dels canonges del període que en la present tesi desenvolupem més àmpliament; vegeu Josep MASNOU, «La vida canonical a la seu de Vic a l'edat mitjana», p. 115-125.

al bisbat de Vic, que es van haver de recolzar en comunitats del bisbat de Girona liderades per Vilabertran i per la canònica de Santa Maria de Lledó.

La situació es va complicar l'any 1109, quan el comte de Besalú Bernat va fer els pactes matrimonials amb Ramon Berenguer III pel seu casament amb Maria, filla del matrimoni del comte Ramon Berenguer III i la filla de Cid.³⁷ En aquests pactes, el comte de Barcelona va entregar els drets sobre el bisbat de Vic al comte de Besalú, que va imposar com a bisbe successor Ramon Gaufred, ardiaca de Besalú que havia intervingut en els conflictes de Sant Joan de les Abadesses en aquest període. L'accés al bisbat de Vic de Gaufred afavorí el restabliment, l'any 1114, dels canonges que havien estat expulsats a Sant Joan de les Abadesses, alhora que consolidà les fundacions agustinianes i ajudà Santa Maria de l'Estany. Ramon Gaufred tingué el suport d'Oleguer, primer com a abat de Sant Ruf d'Avinyó i, posteriorment, com a bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona, quan establí un agermanament amb el Sant Sepulcre de Jerusalem entorn de l'any 1114.³⁸

Les lluites entre els canonges que volien portar una vida comunitària i els que no volien renunciar a la propietat privada van ser una característica del període que podem observar també a Barcelona en temps del prior Oleguer i les disputes pel control dels béns de Sant Adrià de Besòs. Aquest conflicte tenia un altre exemple més famós en aquest període: la comunitat canonical del Sant Sepulcre de Jerusalem, on hi havia lluites entre aquestes dues opcions i que l'any 1114 van solucionar-se amb el triomf dels que volien portar una vida en comú i seguir la regla de sant Agustí.³⁹ Aquesta evolució va ser seguida de prop pels canonges de la catedral de Vic quan en aquest temps diversos canonges vigatans van ser a Jerusalem.

Pel que fa a Santa Maria de l'Estany, tenim documentat el pelegrinatge del prior Bernat a Jerusalem l'any 1111, acompanyat dels senyors de Castellterçol i altres eclesiàstics, viatge que va ser determinant per consolidar la reforma canonical a Vic. L'estada del prior Bernat a Jerusalem i el seu retorn van significar una consolidació de la reforma agustiniana

37. Josep M. MASNOU, «El bisbat de Vic...», p. 261-263.

38. Josep M. MASNOU, «El bisbat de Vic...», p. 268-270.

39. Martí AURELL, «Prédication, croisade et religion civiques. Vie et miracles de l'évêque Oleguer († 1137) de Barcelone», *Revue Mabillon*, núm. 102 (1999), p. 113-168.

que a partir d'aquest moment es veié reforçada per la voluntat del bisbe Ramon Gaufred. El bisbe Ramon, a través d'aquest grup encapçalat pel canonge Ramon Folc i l'abat de l'Estany, va portar una carta al patriarca Arnulf en què demanava establir una germandat entre la catedral de Vic i la de Barcelona amb el Sant Sepulcre amb l'objectiu d'aconseguir la conquesta i restauració de Tarragona i vinculava la lluita contra l'islam a Terra Santa amb la restauració de l'antiga Tarraconense.⁴⁰ El resultat es va fer esperar, però l'agermanament es va obtenir i a partir del 1114 veurem com el projecte de consolidar la reforma canonical agustiniana esdevé una realitat amb el suport del bisbe de Vic. La fundació de Santa Maria de l'Estany, que era molt precària, fou reforçada i s'arribà a consolidar amb la construcció d'una església i les dependències annexes que acollissin la comunitat que seguiria la regla agustiniana. Per poder assolir aquest objectiu, va rebre una dotació important que va fer possible les obres i l'adquisició d'un patrimoni suficient. Després del retorn del pelegrinatge a Jerusalem, Bernat es passà a anomenar abat fins al moment de la seva mort. Aquest canvi de denominació implicava el desig de voler formar una comunitat pròpia sense cap dependència de la catedral de Vic, però els problemes amb la seva dotació material van impedir-ho.

El bisbe Ramon Gaufred, un cop obtingut l'agermanament amb el Sant Sepulcre, va negociar amb les famílies que havien restituit béns al segle XI perquè les tornessin a Santa Maria de l'Estany i es procedís a la construcció de la nova església i de les dependències per establir la vida comunitària real. Tot això no es va fer efectiu fins a l'any 1133, quan l'arquebisbe Oleguer de Tarragona i el bisbe Ramon Gaufred van consagrar l'església. A més dels béns que va aconseguir restituir el bisbe Ramon Gaufred, va afegir-ne d'altres que eren de la catedral a més del patronat de diverses esglésies del bisbat de Vic perquè hi hagués ingressos suficients per dotar-la amb generositat.⁴¹ Entre les donacions, cal destacar la feta pel comte Ramon Berenguer III amb els drets parroquials de Moià, que van ser fonamentals per dotar la nova comunitat amb els mitjans necessaris per a la seva consolidació. Aquesta donació, feta l'any 1130, va ser completada pel comte Ramon Berenguer IV posteriorment, quan va entregar el seu palau de Moià i els drets sobre el mercat a canvi que es fes una fundació a Santa Maria de l'Estany que pregués per la seva ànima i

40. Josep M. MASNOU, «El bisbat de Vic...», p. 271-274.

41. Josep M. MASNOU, «El bisbat de Vic durant l'episcopat de Ramon Gaufred», p. 276-279.

per la nissaga comtal.⁴² Aquesta dotació va donar una capacitat econòmica important a la comunitat i al nou prior Guillem per poder fer les obres que permetessin desenvolupar la vida canonical. Així, Santa Maria de l'Estany es consolidà com un centre on la nissaga comtal sostindria un benefici que serviria de dotació per a un canonge que tingués la responsabilitat de pregar pels seus descendents. Per informacions posteriors sabem que l'església consagrada estava dedicada a santa Maria i que el cor estava situat a l'absis central, on hi havia la imatge de la mare de deu i l'altar principal; les absidioles laterals es van dedicar a sant Joan i a sant Miquel Arcàngel.

A més, a partir de l'any 1133, es va establir l'estatut de Santa Maria de l'Estany dins el bisbat de Vic; així es consolidava una xarxa de priorats i de parròquies de les quals tenia el dret de capellania i de nomenar-ne el rector. La nova fundació compartia els béns que van ser restituïts al segle XI amb la catedral de Vic, motiu pel qual el prior era considerat canonge de la catedral de Vic i responsable del funcionament de l'albergueria. La disposició dels delmes de diverses parròquies, especialment de Moià, va permetre a Santa Maria de l'Estany disposar d'una dotació econòmica important. Així, es va poder fer efectiva la seva fundació i el pla de construir els edificis que en fessin possible la continuïtat en el moment de la seva consagració l'any 1133. Ramon Gaufred va obtenir que els senyors de Taradell renunciessin als seus drets sobre els béns restituïts de l'albergueria amb la concessió del patronat de les parròquies de Taradell i Santa Eugènia de Berga, així com terrenys a la ciutat de Vic, a la zona de creixement urbà entorn del nou carrer de la Ramada. Ramon Gaufred, descendent dels nobles que van permetre la fundació de la canònica de Vilabertran a Girona, esdevenia l'instrument de la consolidació de la reforma que el bisbe Berenguer Sunifred no va poder culminar. A més, el reforçament del caràcter sacerdotal dels canonges va contribuir a consolidar la pastoral diocesana a partir d'aquestes comunitats que van esdevenir el nucli dels futurs deganats.

42. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 86 i 98.

CONSAGRACIÓ DE SANTA MARIA DE L'ESTANY I NOU ESTATUT

Durant tot aquest procés, Santa Maria de l'Estany va ser objecte de moltes donacions de la noblesa, que es va fer enterrar a l'Estany o bé va entregar els seus fills com a canonges regulars. Destaca el llinatge dels senyors de Montcada, que, amb el domini del castell de Muntanyola, van donar moltes rendes, alhora que aprofitaren la creixent capacitat econòmica de la comunitat per obtenir préstecs per a les seves necessitats. Els Centelles, descendents de Dispòsia, l'any 1117 van fer importants donacions dotant un canonicat i posant un capellà a la seva residència del castell de Sant Martí de Centelles.⁴³ Una altra família que donava suport a Santa Maria de l'Estany era la dels senyors de Castellterçol, que van ser molt actius en aquesta etapa fundacional. Tenim el testimoni de l'anada de l'abat Bernat de Santa Maria de l'Estany a Terra Santa acompanyat de Tedmar de Castellterçol i Ramon Folc. Abans de marxar, Tedmar va entregar a l'Estany els drets de castell de Castellterçol i amb altres participants a l'expedició van fer la fundació de Sant Salvador d'Orís per protegir els béns dels que anaven a Jerusalem. Tedmar i Ramon Folc van morir en el pelegrinatge, mentre que el prior Bernat, quan va tornar, va ser nomenat amb el càrrec d'abat fins a la seva mort entorn de l'any 1122. Aquesta denominació d'abat implicava un funcionament propi de la nova comunitat, però després de la seva mort el nou superior Guillem va recuperar la condició de prior.⁴⁴

L'any 1130, el bisbe Ramon va donar a Santa Maria de l'Estany els drets de patronat sobre la parròquia de Sant Fruitós de Castellterçol i la seva sufragània de Sant Julià d'Uixols. L'any 1131, el monestir obtenia l'església de Sant Jaume d'Olzinelles i la seva quadra al sector del Bages, on controlava la parròquia de Sallent per donació dels senyors de Gurb-Queralt. La recepció de les rendes parroquials, sobretot del delme, va donar uns ingressos estables a la comunitat. A més, el bisbe va autoritzar tenir cementiri propi en el qual es podien fer enterrar els benefactors de

43. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 82.

44. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 48-49. El successor va ser Guillem, que Pladevall identifica amb un dels membres del llinatge dels senyors de Sau i que tenia drets sobre el castell de Saladeures a Santa Eugènia de Berga. Antoni PLADEVALL, *Santa Eugènia de Berga: Història i vida d'un vell poble osonenc*, Vic, Eumo, 1997, p. 82-83.

la nova fundació que formaren una confraria entorn del monestir. Així, l'any 1132, Bernat de Castellcir va fer donacions a l'Estany i reconegué vassallatge pel castell de Castellcir, segons ho havia decidit el seu pare, Bertran de Castellcir (1113-1120), a canvi de poder ser-hi enterrat. També va donar-se el cas de laics nobles que, per poder-hi passar els darrers anys de la seva vida, s'entregaven a la comunitat per ser acollits i mantinguts a canvi de la donació de part dels seus béns.

Amb totes aquestes donacions es recuperà la dotació de Santa Maria de l'Estany i l'església es pogué consagrar el 3 de novembre de 1133 per l'arquebisbe de Tarragona Oleguer, el bisbe Ramon de Vic i el bisbe Berenguer de Girona. Les circumstàncies de la consagració es donaren en un moment en què el bisbe de Vic havia posat en interdicte el monestir de Ripoll i les seves dependències per fer front a l'exempció monàstica.⁴⁵ Per aquest motiu, en el text de la dotació s'esmenta que, en cas que es posés en interdicte el bisbat, els canonges poguessin celebrar i enterrar les persones que ho demanessin. Cal destacar que en aquesta celebració hi va participar el paborde Gaufred de Santa Maria de Solsona, que també seguia la regla agustiniana. La canònica solsonina havia estat afavorida pels senyors del castell de Muntanyola amb la concessió d'alguns masos durant aquest període.⁴⁶ Santa Maria de Solsona també s'havia consolidat com una canònica agustiniana que seguia els costums de Sant Ruf d'Avinyó.⁴⁷ En aquest període es van establir vincles d'ajuda i solidaritat entre aquestes noves comunitats canòniques que es van crear en competència amb els monestirs benedictins. Cal destacar el fet que no es fa cap esment a la comunitat canònica de Santa Maria de Manresa, que a finals del segle xi havia estat reformada pel prior Bernat.⁴⁸ En aquest moment funcionava

45. Ramon ORDEIG, *Diplomatari del monestir de Ripoll: Segle XII*, Vic, Estudis Històrics, 2017, p. 66-67.

46. Antoni BACH RIU, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2002, doc. 162, p. 220-221. El dia 8 d'abril de 1120, Ramon Renard de la Roca i la seva esposa Ermengarda, junt amb el seu fill Ramon Guillem, van donar a Santa Maria de Solsona dos masos a Muntanyola perquè preguessin per l'ànima del seu germà Guillem Renard i els seus pares; masos que estaven en mans de Sabat. El document va ser escrit pel sacerdot Gausbert, que esdevindrà paborde de Santa Maria de Solsona (1128-1151) i signarà a la consagració del 1133.

47. Manuel RIU, «La canònica de Santa Maria de Solsona, precedent medieval d'un bisbat modern», *Urgellia*, núm. 2 (1979), p. 211-256.

48. Josep MASNOU, «La canònica de Santa Maria de Manresa (1093-1310): organització litúrgica i vida comunitària», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, núm. 27 (2019), p. 239-267.

com una comunitat independent i ja no tenia lligams amb l'Estany perquè, després de la mort del prior Bernat, els canonges manresans havien elegit un prior propi.

Pel que fa a la relació que continuava existint amb la catedral de Vic, el prior de Santa Maria de l'Estany era, alhora, canonge de Vic i tenia el privilegi d'ocupar el lloc del bisbe quan aquest era absent de la catedral en les principals festivitats litúrgiques. La presència del prior de Santa Maria de l'Estany en diversos documents relacionats amb la catedral testimonia la col·laboració que es va mantenir entre ambdues institucions en aquest període. L'actitud tan generosa del bisbe Ramon Gaufred respecte de Santa Maria de l'Estany i altres canòniques agustinianes del bisbat va provocar la protesta dels canonges vigatans, que acusaren el bisbe de disminuir la dotació de la catedral. Recordem que els béns de les diverses canòniques agustinianes havien pertangut antigament a la catedral de Vic i que, un cop restituïts pels laics que els tenien, passaren a constituir el nucli de les noves fundacions. A més, l'adjudicació de diverses parròquies pel bisbe es va fer en detriment dels canonges de la catedral de Vic. Per aquest motiu es van arribar a establir uns pactes entre aquests canonges, el prior de l'Estany i el bisbe Ramon Gaufred per protegir la dotació de la catedral i solucionar els problemes que sorgissin a través d'àrbitres sense acudir a cap tribunal exterior.⁴⁹

CONSOLIDACIÓ DEL PATRIMONI DE SANTA MARIA DE L'ESTANY

La influència de Santa Maria de l'Estany es va estendre més enllà del bisbat de Vic i va arribar al de Barcelona. Així, l'any 1139, el bisbe de Barcelona Arnau Ermengol va entregar el patronat de les parròquies de Sant Esteve de la Garriga i les seves sufragànies Sant Gervasi, Sant Pau de Montmany, Sant Pere de Vallcarca i Sant Cristòfol de Monteugues a Santa Maria de l'Estany.⁵⁰ L'any 1141 tenim els pactes entre el prior Guillem i Guillem de Castellvell sobre el domini de la vila de Sant Andreu de la Barca, al costat del Llobregat, que havia servit per dotar el canonge

49. Paul H. FREEDMAN, *Tradicció i regeneració a la Catalunya medieval: La diòcesi de Vic*, Barcelona, Curial, 1985, p. 103-105.

50. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 101-102.

Pere de Redorta, germà de Guillem i posterior canonge de Barcelona.⁵¹ L'augment de les donacions que va anar rebent Santa Maria de l'Estany va permetre la creació dels diversos càrrecs al servei de la comunitat, sobretot l'administració del seu patrimoni a través de la creació de diversos pabordes. Francesc de Rocafiguera ha estudiat la formació i gestió d'aquest patrimoni tant a la seva tesi doctoral com en un article recent.⁵² A partir de l'any 1157 va caldre establir l'administració dels béns dispersos a través de la creació, al costat del prior, de tres pabordes per administrar aquests béns. També des dels diversos priorats s'administraven els béns, però els de Sant Salvador d'Arraona i Sant Celoni van ser objecte d'un llarg plet que enfrontava els hospitalers i el bisbe de Barcelona i que no es va solucionar fins a l'any 1185.⁵³

Santa Maria de l'Estany esdevingué una comunitat en què els canonges que la formaven anaven assumint diversos càrrecs que podem documentar durant la segona meitat del segle XII: el cambrer, el sagristà i l'almoïner. Per al desenvolupament de la vida comunitària es van anar construint el dormitori, el refectori i els altres edificis comunitaris que amb el temps quedaren unificats amb la construcció del claustre. La comunitat canonical va quedar integrada per dotze canonges, entre els quals es repartien els càrrecs comunitaris, i també es va anar creant una confraria que agrupava i acollia laics de diversos llinatges nobiliaris que es van anar associant a la vida de la comunitat. Durant aquest període, el monestir va aconseguir, a més, la jurisdicció sobre els castells de les famílies nobles que van participar en la seva fundació: Castellterçol, Castellcir i Muntanyola.

Mort el prior Guillem, el va succeir el prior Berenguer, a qui podem identificar amb un membre del llinatge dels Aguilar, que controlava aquest castell dins el terme de Tona i que estava sota el domini de la canònica gironina de Sant Pere Cercada. Disposem de moltes donacions, especialment d'aquells canonges que entraven a formar part de la comunitat. Les possessions a la vila de Moià i la seva participació en la gestió del mercat local van donar al monestir una capacitat econòmica gran fins a arribar a exercir una activitat creditícia de la qual es van beneficiar les famílies nobles que donaven suport al monestir. En aquest sentit, cal destacar la família dels Montcada, senescals del comte, que van exercir de protectors del monestir fins a l'any 1194, quan Guillem Ramon va

assassinar l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls.⁵⁴ A través del crèdit, Santa Maria de l'Estany arribà a aconseguir el control sobre el castell de Muntanyola. Aquest crèdit va ser concedit l'any 1137, quan el senescal Guillem Ramon es va enfrontar amb el comte Ramon Berenguer IV i per fer front a les seves despeses va empenyorar els seus drets sobre el castell de Muntanyola a l'abat Guillem de Santa Maria de l'Estany. Això va afavorir que s'anessin construint els espais entorn del monestir, alhora que part d'aquesta riquesa era aplicada en l'administració de l'albergueria de Vic i de la mateixa catedral de Vic per la relació estreta que unia les dues institucions.

FUNDACIÓ DE BENEFICIS PRESBITERALS

Les primeres notícies sobre fundacions de beneficis són de principis del segle XIII, moment en què a la comunitat de canonges s'hi anaven afegint un nombre creixent de preveres que participarien a la pregària del cor. Durant el segle XII, Santa Maria de l'Estany tenia el control directe sobre la parròquia de Sant Feliu de Terrassola a través de la donació del prevere Gondalgaud l'any 1086; el seu responsable sempre era un canonge de la comunitat. Aquest prevere depenia del sagristà de Santa Maria de l'Estany amb el càrrec de «monjo de Sant Feliu» i exercia la cura pastoral de la parròquia essent, alhora, membre de la comunitat canonical. Aquesta església va ser reconstruïda i novament consagrada pel bisbe Berenguer Sunifred el 6 de juliol de 1093. Cal destacar que dins el terme hi havia, a més, la capella de Sant Martí de Puig-ermengol, que depenia de Terrassola.⁵⁵ Dins l'àmbit de la comunitat hi havia preveres nomenats pel prior i que tenien una relació estreta amb la comunitat, com pot ser el rector de Santa Maria de Moià, Així, hi hagué un altre sacerdot o clergue de Moià, dit Bernat, que l'any 1212 va ser admès pel prior Bernat de Blancafort amb dret a taula i vestit, però sense assignar-li cap altar o títol beneficial. Les relacions entre aquest rector de Moià i el prior de

54. És bàsic l'estudi de John C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana (1000-1230)*, Barcelona, Edicions 62, 1987.

55. Part d'aquesta capella va ser utilitzada per restaurar, durant el segle XX, l'església de Sant Feliu de Terrassola, com expliquen Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 92-93.

l'Estany van ser complicades, fins que l'any 1260 el bisbe va recuperar el patronat de Santa Maria de Moià a canvi de concedir a Santa Maria de l'Estany les parròquies de Ferrerons, Rodors i Muntanyola.⁵⁶

Quan es va consagrar l'església l'any 1133 es va dedicar a santa Maria, ja que segurament hi havia una imatge que estava exposada a la veneració dels fidels. La devoció mariana de les canòniques agustinianes fundades durant el segle XI la trobem tant a Solsona com a Vilabertran. Aquesta església devia tenir a l'absis central l'espai del cor dels canonges i dos absis laterals sota la invocació de sant Joan i sant Miquel. Cal dir que les informacions són posteriors i que són només citats sense poder-se'n dir gaire cosa més. Consultant la documentació del segle XII hem trobat el resum d'un document de l'1 de juliol de 1183 en què es fa esment de l'existència dels altars de Sant Joan i de Sant Nicolau, el darrer dels quals tenia funcions parroquials.⁵⁷

Berenguer prior del Estany ab tot lo convent cedí y donà a honor dels sants Joan y Nicolau, los altars dels quals eren en dita Iglesia, tot allò que seria ofert a dits altars, tan de vigílies com ofertes de diners, oli, cera y altres coses de manera que servís per a illuminar dits altars i obrar-los, a excepció de les imatges de cera que estas devien repartir y entregar dos parts, al sagristà de Santa Maria y una part al sagristà dels dits altars. Lo sagristà de Santa Maria devia tenir candelas previngudes per si volien ferlas cremar en dits altars y les candeles fossen del sagristà y los donen pels predits altars i axi mateix devia donar cera per las missas que se celebrarien en los mateixos altars y lo encens necessari en ells. Y los axugamans que se donessin a Sant Nicolau, dos parells estiguessen devant lo altar de Sant Nicolau y los altres servissen per la Mare de Deu.

La concòrdia s'estableix pel repartiment de les ofrenes que feien els fidels als altars de Sant Nicolau i de Sant Joan, essent el primer el que tenia funcions parroquials i on se celebrava la missa matutinal com a la catedral de Vic. Era la missa que es feia dins el temple canonical i que era oberta als fidels perquè hi poguessin participar. S'esmenta el càrrec del sagristà

56. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 98-99.

57. Resum de documents conservat a l'ABEV, Santa Maria de l'Estany, núm. 5: *Registre de documents (segle XVIII)*, doc. 88.

de Santa Maria, que era el que ostentava el canonge que tenia cura de la sagristia i de la dotació del temple. Els altres sagristans eren els que tenien cura material de les ofrenes i del parament dels altars laterals. A ambdós altars hi podia accedir el poble i mostraven l'existència d'exvots oferts pels fidels, la cera dels quals era reutilitzada per a la il·luminació del temple i l'elaboració de candeles. Les celebracions d'aquest període encara devien ser exercides pels membres de la comunitat. Més endavant veurem com les funcions parroquials foren traslladades a una altra església i amb un prevere responsable a causa de l'augment de la població al voltant del monestir i de la voluntat de traslladar les funcions parroquials a una altra capella.

Tot i l'esment d'aquests altars, encara no hi havia establerts preveres seculars que en tinguessin cura, ja que l'activitat litúrgica en aquests espais era exclusiva dels canonges que eren preveres i que podien exercir el seu ministeri en els espais propis del monestir i dels seus priorats. El fet que tinguessin patronat sobre diverses parròquies no implicava, necessàriament, que en tinguessin la cura pastoral, sinó només els drets de patronat o capellania, que consistien a disposar de part de les rendes parroquials que eren compartides amb el prevere que exercia les funcions de rector i que era escollit i presentat al bisbe pel prior de Santa Maria de l'Estany. La relació entre els canonges regulars sota l'autoritat del prior i aquests clergues seculars que exercien funcions ministerials va ser una font constant de conflictes que han generat una documentació important.

A finals del segle XII es fundaren beneficis per dotar els clergues perquè preguessin pels seus llinatges en nous altars dins l'església. La primera fundació que trobem és del 1190 i fou feta per Guillem Ramon de Montcada i la seva esposa Guillema de Castellvell, junt amb el seu fill Guillem, per a la salvació de les seves ànimes donant a l'Estany la meitat dels drets que tenien compartits amb Santa Maria de l'Estany als masos de Pere Artés, mas de Berenguer de Ferigola, mas d'Arnau de Carreres, mas de Ramon de Roca, mas de Berenguer de Riera i mas de Pere Serra. A canvi d'aquesta concessió, es va pactar que el prior Bernat pagaria 128 morabatins per la seva fundació, alhora que el prior assignaria a un germà, canonge regular, perquè sempre celebrés missa per ells i que un cop mort se n'escollís un altre.⁵⁸ Aquesta fundació va precedir la implicació de

58. John C. SHIDELER, *Els Montcada...*

Guillem Ramon de Montcada l'any 1194 en l'assassinat de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls. Els Montcada van deixar de mantenir els seus lligams amb Santa Maria de l'Estany i van promocionar la fundació del monestir de Santes Creus com a lloc d'enterrament de la seva nissaga, deixant tots els drets sobre aquesta zona en mans de Santa Maria de l'Estany, que arribà, l'any 1198, a tenir el control sobre el castell de Muntanyola. El 14 de juliol 1198, amb l'autorització del rei Pere i altres nobles de l'entorn reial, signaren el document pel qual Guillem Ramon de Montcada va fer venda perpètua al monestir de l'Estany de tot el domini que tenia sobre el castell i terme de Muntanyola amb el pagament de 307 morabatins d'or i un mul per poder traginar. Des d'aquest moment, el monestir va iniciar l'administració directa sobre el terme a través dels hereus del mas Postius, que van tenir el càrrec de batlle natural del terme.⁵⁹

El següent benefici el van crear l'any 1192 Bernat de Sentfores i la seva esposa Jusiana, els quals elegiren sepultura a l'Estany entregant el mas Vidal a Canovelles i el mas Baró a Sentfores. Els fundadors demanaren al prior que

[...] instituatis in ecclesia Stagnensis, modo in presenti, unum sacerdotem qui cantet et celebrat missas assidue pro animabus nostris et omnium fidelium tam vivorum quam mortuorum et illo mortuo sacerdoti instituatur alius et sic omni tempore. Preterea laudamus et concedimus per nos et nostros illam vendicionem qua fecimus Stagnensi suisque clericis nominatim sicut continetur in ipso instrumento quod inde habent, et laudamus et concedimus similiter eidem domui illud donum quod ibi fecit Arsendis de Aguilar sicut ressonat in suo testamento et hoc firmum et ratum semper remaneat.⁶⁰

L'any 1193 van ser els Centelles els qui van fer una fundació per mantenir un prevere que pregués pel seu llinatge a partir de les disposicions del testament de Berenguer de Centelles, en el qual va dotar per a aquesta finalitat Santa Maria de l'Estany amb l'honor de Canal i un

59. L'arxiu patrimonial d'aquesta família es conserva als fons de la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona i han estat resumits per Lluïsa CASES LOSCOS i Ignasi J. BAGES JARDÍ, *Catàleg de documents jurídics manuscrits de la Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 1991.

60. Document encara inèdit del 18 de juliol de 1192 copiat al *Cartulari de l'Estany*, f. 22.

molí al riu Gurri.⁶¹ La dotació la van fer Guislabert de Centelles i la seva esposa Saurina junt amb els seus fills i va ser rebuda pel prior Bernat, que va establir que el prevere Berenguer de Rovira exercís aquestes funcions.

Et ego Bernardus prior et alii clerici de Stagno tradimus atque concedimus vobis supradictis Berengarium de Rovira sacerdotem qui semper dum vivat cantet missas pro remedio animarum vestrarum atque parentum et specialiter per anima Berengarius de Sentellis, et eo mortuo hostendamus nobis vel successoribus vestris unum canonicum regularem qui faciat supradictum servicium donec nos, et recipiamus aliquem sacerdotem qui antea qua faciat professionem secundum regulam beati Augustini promittat nobis vel illis qui locum vestrum tenuerint supradictum servicium fideliter facere. Et sic fiat per infinita secula.

Aquest augment de les fundacions va portar a incorporar preveres seculars que convivien amb els canonges i que també es feien presents en la litúrgia coral de la comunitat. En aquest context precis, volem aportar noves informacions sobre com es va estructurar aquesta vida comunitària a partir del començament del segle XIII amb l'edició de diversos documents d'altars nous dins l'església de Santa Maria. La fundació de nous altars va implicar la reestructuració de l'espai litúrgic i de la capçalera de l'església, on estava situat el cor. Això va significar la realització d'obres i la reorganització de tot l'espai a partir d'un criteri unitari per tal de poder-lo estructurar d'una forma funcional. En els documents que editem tenim la constatació de la remodelació de la capçalera de l'església i ens permeten proposar que devia ser en aquest període, inicis del segle XIII, que podem datar les grans obres que van perdurar en l'estructuració d'aquesta comunitat entorn del claustre i la construcció d'un cor elevat dins l'edifici que consta en la documentació litúrgica del segle XIII, com ha documentat mossèn Gros.⁶² El patronatge dels promotors d'aquests beneficis ens porta a trobar arguments per sostenir aquesta tesi, ja que van fer-se per iniciativa reial a partir del testament del rei Alfons i els encarregats de portar-ho a

61. Disposem d'una còpia d'aquesta fundació d'un document de la família Centelles, ACV, cal. 6, doc. 2860.

62. Miquel dels Sants GROS, «El processoner del monestir de Santa Maria...», p. 210-211. L'autor posa en relació la construcció d'aquest cor elevat amb el testimoni d'estructures semblants existents a les parròquies d'Oristà i Castellcir.

terme van ser un dels llinatges més actius i rics del període, com eren els membres de la nissaga dels senyors de Santaeugènia,⁶³ que tenien la castlania del castell dels Montcada a Vic, Tona, Centelles i Sentfores, fet que els vinculava estretament a la comunitat de Santa Maria de l'Estany, i els llinatges que el van promocionar durant el segle XII.

Serà sota el patronatge dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó que Santa Maria de l'Estany es beneficiarà de la seva funció intercessora per consolidar la seva posició respecte a la dependència de la catedral de Vic. Així, al testament del rei Alfons, publicat l'any 1196, es fa la donació per fundar diversos beneficis a moltes esglésies i monestirs de Catalunya per pregar per ell i per la dinastia reial.⁶⁴ Ja hem esmentat que aquesta fundació lligada al casal de Barcelona existia des de l'època del comte Ramon Berenguer III, quan en el seu testament de 1130 va fer aquesta fundació. La donació feta per Alfons la renovava i actualitzava i en feia objecte d'una nova deixa que en reforçava la continuïtat. Entre els marmessors de l'aplicació del testament d'Alfons a Catalunya hi trobem el bisbe Guillem de Tavertet i el seu oncle Pere de Tavertet, que exercia com a sagristà major de la catedral de Vic. Tots dos van intervenir per fer efectives les fundacions que el rei havia fet tant a la catedral de Vic com a Santa Maria de l'Estany l'any 1200.

A la catedral de Vic es va reforçar també la dotació del benefici pel qual es pregava per la família reial i que era a l'altar de Sant Miquel i estava unit a la dotació del càrrec de sagristà major que tenia Pere de Tavertet.⁶⁵ Per la seva banda, també actuà Berenguer de Santaeugènia, que fou el responsable de la fundació d'aquest benefici a Santa Maria de l'Estany, posat sota el patronatge de sant Agustí. Ambdues fundacions van ser posades sota la protecció papal per protegir -les i només podem

63. Sobre aquest llinatge disposem d'informacions a l'obra d'Antoni PLADEVALL, *Santa Eugènia de Berga...*, p. 65-75.

64. Publicat per Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: Documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995, doc. 628, p. 808-820. Establia la donació de 150 a 200 morabatins als monestirs de Catalunya i Aragó «ad stabilimentum in singulis unum sacerdotem qui perpetuo divinum officium celebret pro remedio anime mee meorumque parentorum perenniter in illis in quibus iam stabilitus est». Aquest era el cas de Santa Maria de l'Estany.

65. L'hem estudiada a l'article de Paul H. FREEDMAN i Josep M. MASNOU, «Four additional letters of pope Innocent III concerning the cathedral chapter of Vic», *Roemische Historische Mitteilungen*, núm. 44 (2002), p. 103-120.

explicar-nos-les per la protecció que el papa Innocenci III va fer de les disposicions testamentàries del rei Alfons ateses les dificultats de poder dur-les a terme.⁶⁶ Berenguer de Santaeugènia tenia el control del castell dels Montcada a Vic i el trobem en diversos moments de la seva vida com a membre del seguici del rei Alfons. Va participar en l'expedició de l'any 1176 contra la ciutat de Niça i l'any 1190 a Ais de Provença.⁶⁷ Era a l'Aragó acompanyant el rei entre els anys 1186 i 1187 i a Lleida l'any 1192 en diversos actes en els quals signà com a testimoni.⁶⁸ Aquest lligam estret amb el rei Alfons permet entendre per què va crear el benefici de Sant Agustí a Santa Maria de l'Estany, on es va vincular la pregària del seu llinatge amb la de la família comtal.

Aquesta fundació del benefici de Sant Agustí va estar precedida per unes obres als altars de Santa Maria i de Sant Miquel que van anar a càrrec de Berenguer de Santaeugènia sense que consti el cost que van tenir.

Facio et hedifico noviter a fundamento quoddam altare in ecclesia Stagnensis in honore omnipotentis Dei et Virginis Marie, Sancti Michaelis et Sancti Augustini sub cuius regula et vita fratres ipsius ecclesie debunt, et facio hoc dictum opus meis propriis sumptibus.

Després va fundar el benefici dedicat a sant Agustí, que fou dotat amb mil sous entregats al prior perquè pogués adquirir els béns necessaris per mantenir un prevere i dos-cents sous per a una llàntia que cremés nit i dia davant aquest altar. El fundador va establir el procediment d'elecció i substitució del beneficiat davant qualsevol contingència i amb la voluntat que la fundació fos perpètua. S'establia que el prevere que obtingués aquest benefici seria mantingut per la comunitat i participaria als oficis corals al costat dels canonges de la casa. Així doncs, podem dir que aquesta fundació feta l'any 1200 va atorgar els béns necessaris per tirar endavant aquesta iniciativa i va implicar la remodelació de l'espai del presbiteri i del cor, com ens indica el mateix document (doc. 1). La fundació d'aquest benefici dedicat al principal patró de la canònica va ser promocionada pel bisbe i el seu oncle Pere de Tavertet, que van donar-hi

66. Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown...*

67. Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II rey de Aragón...*, doc. 221 (1176) i 603 (1190).

68. Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II rey de Aragón...*, doc. 428 (1186), 433 i 444 (1187); 554, 576, 578 i 579 (1192).

l'aprovació signant el document. Durant aquest període, ambdós tenien una actuació molt important en l'organització de la vida política i fiscal del regnat del rei Pere. En la documentació del període, posterior a aquest document, ja trobem la signatura de Pere, capellà del benefici de Sant Agustí, l'any 1203, quan es va dotar un altre prevere perquè assumís la cura pastoral de la capella de Santa Cecília (doc. 2).

Aquest nou benefici va implicar la construcció d'aquesta nova església a prop de la canonical perquè pogués assumir les funcions parroquials de la vila. Pladevall n'ha estudiat l'evolució, però desconeixia la data precisa en què es va fundar. La nova capella entrava en els projectes de renovació de la vida canonical que va desenvolupar el prior Bernat en aquest període. Aquestes dades les hem de posar en relació amb la construcció de l'ala del claustre tocant a l'església i que comunicava amb les altres dependències comunitàries: refector, dormitori i sala capitular. Segons els estudiosos i partint de l'estil de les escultures dels capitells, s'han posat en relació amb tipologies existents a la col·legiata de Sant Feliu de Girona i a l'edifici de la Pia Almoina entorn de l'any 1200. Segons Joan Ainaud, eren contemporanis als capitells dels claustres de la catedral de Girona i de Sant Cugat del Vallès, que s'han datat entre els anys 1196 i 1207.⁶⁹

Aquesta remodelació va respondre al projecte d'increment de l'espai destinat a la construcció de nous altars, que van ser promocionats per un altre membre de la família dels senyors de Santaeugènia l'any 1214. Es tracta del canonge Guillem Gros, que fundà per al seu llinatge el benefici de Sant Jaume, que va implicar la construcció d'un nou altar (doc. 4). El document d'aquesta fundació es conserva als fons del Museu Episcopal de Vic i té un pròleg molt interessant per documentar el rerefons teològic i artístic d'aquestes fundacions. La dedicació a sant Jaume té un sentit molt important, ja que Santa Maria de l'Estany estava dins els itineraris de pelegrinatge jacobeu en el camí que comunicava Vic i Manresa. La dedicació d'aquest altar implicava l'acolliment de pelegrins dins l'àmbit canonical com una de les funcions que va exercir la comunitat d'aquest període. Precisament el canonge Guillem Gros va ser una persona que es va destacar per la seva riquesa i per la fundació d'altres institucions lligades al pelegrinatge i a la circulació de persones. Volem destacar en aquest punt la fundació que va fer l'any 1224 de la capella de Santa Maria

69. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 293-296.

del Camí, dins el terme de la parròquia de Sant Martí de Riudeperes, en el camí que conduïa de Vic cap a Girona per la zona de les Guïlleries.⁷⁰

La biografia de Guillem Gros com a canonge de Vic la tenim molt ben documentada i va destacar pel seu enfrontament amb el bisbe Guillem de Tavertet de l'any 1206, quan juntament amb el jove canonge Guislabert de Montral van denunciar-lo al papa Innocenci III pels seus abusos d'autoritat contra el clergat i el laïcat.⁷¹ Aquest fet li va comportar ser suspès en el càrrec fins a l'any 1208, en què va recuperar el benefici. A més, Guillem Gros era l'administrador dels béns del monestir de Sant Pere de Rodes que eren a la Plana de Vic per la relació que tenia el seu llinatge amb els senyors de Torroella de Montgrí. Així, la fundació a l'Estany de Guillem Gros va permetre consolidar l'organització independent de la comunitat. El bisbe Guillem de Tavertet, durant el seu episcopat, va crear l'administració de l'anomenada «mensa episcopal», distinta de la de la catedral de Vic i de la comunitat de Santa Maria de l'Estany que s'havia mantingut durant el segle XII.⁷²

SEPARACIÓ DE SANTA MARIA DE L'ESTANY DE LA CATEDRAL DE VIC

La consolidació del patrimoni de Santa Maria de l'Estany va ser causa de desavinences amb la catedral de Vic fins al punt que l'any 1204 es va sotmetre a un arbitratge que pogués resoldre els conflictes. Per evitar acudir a autoritats superiors, cada comunitat va designar el seu representant. El bisbe de Vic i la catedral van escollir Pere de Tavertet, sagristà major, i el prior Bernat de Santa Maria de l'Estany i els canonges van elegir Ramon de Gurb, que tenia formació jurídica. Es va discutir sobre el dret del prior a la percepció de dos porcions canòniques pel càrrec de prior i de responsable de l'albergueria. El principal problema eren els drets que tenia Santa Maria de l'Estany sobre les parròquies, especialment la de Moià, així com diverses donacions rebudes als castells d'Artés i de Torelló que el bisbe reclamava per a la seva dotació (doc. 3). Es tracta

70. Antoni PLADEVALL, *Santa Eugènia de Berga...*, p. 69-70.

71. Anscari M. MUNDÓ, «La renúncia del bisbe de Vic, Guillem de Tavertet (1233) segons la correspondència de Bages i els registres vaticans», a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. 3, Barcelona, Imprenta Vda. de Fidel Rodríguez Ferrán, 1962, p. 77-95.

72. Josep M. MASNOU, «El manteniment del culte a la catedral de Vic...», p. 163-177.

d'un acord en què s'establiren nous pactes entre la catedral de Vic i la comunitat de Santa Maria de l'Estany pel qual el prior continuava essent membre del capítol catedral amb la possessió de dues porcions canòniques en les distribucions que es donaven als participants a la pregària del cor. El canvi més important va ser la separació dels béns que corresponien a la catedral en determinats llocs on eren compartits i l'enumeració de les parròquies que estaven sota el patronatge de Santa Maria de l'Estany.

L'arbitratge de l'any 1204 va posar de manifest el trencament de la tradicional unitat que havia existit entre aquestes comunitats i que en aquest moment va portar a separar els béns pertanyents a una institució i a l'altra. El mateix any moria el prior Bernat i era elegit com a nou prior Ramon de Gurb, que va tirar endavant els acords de 1204 i va iniciar gestions a la cúria romana per obtenir el reconeixement papal de la seva autonomia respecte a la catedral de Vic i de confirmació dels seus béns. Aquesta tensió va arribar a ser violenta, amb l'atac del sometent de la ciutat de Vic contra la fira que es desenvolupava a Moià i que va ocasionar la intervenció del rei per pacificar la situació.⁷³ Darrere aquest atac hi podem veure les rivalitats econòmiques entre el mercat de Vic, controlat pel bisbe, i la catedral enfront del mercat que es feia a Moià, on el prior de l'Estany tenia drets. Aquest tipus de rivalitats econòmiques van anar endurant el conflicte i la divisió entre aquestes comunitats.

Tota aquesta problemàtica va estar lligada a l'enfrontament que va esclatar l'any 1209 entre el bisbe Guillem de Tavertet i els canonges de la catedral de Vic, que va ser motiu de denúncia a Roma per part dels canonges Guislabert de Mont-ral i Guillem Gros, membre del llinatge dels Santaeugènia. Tot aquest procés no va pas evitar que la comunitat de Santa Maria de l'Estany anés consolidant la seva organització autònoma respecte a la catedral de Vic, que es veié consolidada l'any 1216 després de la celebració del Concili IV del Laterà per un breu del papa Innocenci III que va confirmar al prior Ramon de Gurb els béns que tenia i que certificaven la separació definitiva respecte a la catedral de Vic (doc. 5). El motiu d'aquesta confirmació l'hem d'entendre en els intents de crear una congregació de monestirs sota la regla de sant Agustí a la Corona d'Aragó paral·lela a la formació de la congregació dels monestirs benedictins. Aquestes disposicions eren per poder aplicar la normativa emanada

73. Eduard JUNYENT, *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 1969, doc. 59, p. 135.

del Concili per estructurar una reforma de l'Església seguint el model congregacionalista.⁷⁴

El breu del papa Innocenci III del 1216 va obrir les portes a una reorganització autònoma d'aquesta comunitat mitjançant l'administració dels béns propis i l'organització dels oficis d'una manera autònoma. Aquest reconeixement pontifici va trencar els lligams amb la catedral de Vic i va donar origen a nous plets i desavinences entre aquesta catedral i Santa Maria de l'Estany. Per la documentació, en coneixem tres: el primer va afectar la funció que havia exercit tradicionalment el prior de Santa Maria de l'Estany com a substitut del bisbe de Vic a la catedral i la percepció que rebia de dues porcions canòniques en les distribucions quotidianes dels canonges. El final d'aquesta vinculació el va establir l'any 1229 el legat papal Joan d'Abbeville quan en la nova dotació del nombre de canonges que formaven part del capítol de la catedral va excloure el bisbe i el prior de l'Estany. La conseqüència immediata d'aquesta nova situació va ser que el prior de l'Estany no va poder participar amb la resta de canonges vigatans en l'elecció del nou bisbe en substitució del dimissionari Guillem de Tavertet l'any 1233. Santa Maria de l'Estany posteriorment reclamà sobre aquesta decisió i aconseguí refer la relació amb la catedral de Vic l'any 1264 amb l'establiment del càrrec d'abat per part del bisbe Bernat de Mur i el capítol de la catedral.⁷⁵

Un altre problema era el monopoli que va exercir la comunitat de Santa Maria de l'Estany sobre l'activitat caritativa i assistencial de la catedral de Vic. Pel que fa a la tradicional vinculació de Santa Maria de l'Estany en la gestió de l'albergueria, es va trencar amb la creació per part de la catedral d'un nou ofici que va ser el procurador de l'albergueria, clergue nomenat pel capítol de canonges de Vic. Davant d'aquest fet, l'Estany va seguir reclamant els seus drets històrics sobre aquest càrrec. Aquesta problemàtica va implicar la creació d'una nova institució hospitalària a Vic promocionada pel monestir de Santa Maria de l'Estany

74. Aquest fenomen ha estat estudiat sobretot per Ernest ZARAGOZA, *Història de la congregació benedictina claustral Tarraconense (1215-1835)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

75. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 52-53. Al preàmbul del document es recorda la dotalia del 1133 i el fet que es conservava el bàcul episcopal a la sagristia de l'Estany, motiu pel qual es restaura la dignitat abacial tal com la posseï amb la condició que els seus abats guardessin obediència canònica i subjecció als bisbes de Vic.

amb el permís concedit pel prior Bernat per construir un hospital al costat del pont d'entrada de Vic en donar a l'antic canonge Arnau de Cloquer el terreny per construir-lo al marge de la catedral de Vic (doc. 6).⁷⁶ Arnau havia estat ofert per la seva família com a canonge de la catedral de Vic l'any 1177 i hi va rebre la formació i va ser-ne canonge fins a l'any 1204, en què va abandonar la vida canonical i es va casar amb Brunissenda. El matrimoni va prendre la decisió de fundar un nou hospital a la ciutat imitant la fundació de l'hospital de Santa Caterina de Girona i va obtenir del prior de l'Estany la donació del terreny per construir-lo.

Finalment, el darrer aspecte polèmic va ser que el prior va voler organitzar la vida parroquial del nucli de població que es va anar creant en aquest període de creixement construint la capella de Santa Cecília, que va passar a funcionar com a església parroquial, i la dotació d'un prevere que se'n cuidés. Tal com tenim documentat, aquesta capella la va fer construir el prior Bernat l'any 1203, qui també va fundar el benefici de Santa Cecília en mans d'un prevere que en tingués la cura pastoral i formés part de la comunitat canonical (doc. 3). La fundació es va fer sense el permís del bisbe i el nou càrrec i el seu nomenament van estar en mans dels priors, organitzat com un benefici propi de la comunitat. Aquesta fundació va haver de ser recreada, com veurem, l'any 1222 pel prior Ramon de Gurb, explicable per la seva fundació peculiar (doc. 7) per la qual s'establí que el seu obtentor havia de compaginar el servei parroquial a Santa Cecília amb la seva presència al cor canonical. Aquesta situació seria motiu de conflicte uns anys més tard, el 1258, quan el prevere Constantí, obtentor del benefici, es queixà de la impossibilitat d'assumir tantes tasques i se'n van redefinir les funcions.⁷⁷ S'establí una concòrdia entre el prior Guillem de Montoliu i Constantí per la qual se l'eximia d'algunes obligacions respecte a la comunitat canonical, com ara l'assistència a les hores nocturnes i a les matines; per contra, estava obligat a participar a les hores diürnes, a la missa major i a les processons que es feien al claustre.

Tots aquests conflictes ens fan adonar que, en aquest període, Santa Maria de l'Estany va consolidar-se com una comunitat independent i amb un projecte d'organització autònom que va implicar noves fundacions i

76. Antoni PLADEVALL, Isidre PRADES i Francesc de ROCAFIGUERA, *Hospital de la Santa Creu de Vic: Història d'una institució assistencial*, Vic, Hospital de la Santa Creu, 2000, p. 18-20.

77. Antoni PLADEVALL i Jordi VIGUÉ, *El monestir romànic...*, p. 52-53.

la renovació de tots els edificis comunitaris. És en aquest inici del segle XIII, especialment després de la butlla del 1216 i amb l'activitat del prior Ramon de Gurb, que es construiria tot aquest conjunt canonical integrant l'església amb un cor nou més ample i els nous altars fundats en aquest període i amb la previsió de nous, la integració dels espais comunitaris amb la construcció d'un primer tram del claustre annex a l'església i de la capella de Santa Cecília per exercir les funcions parroquials del terme.

Tot aquest procés va implicar una nova organització de l'administració del patrimoni creant nous pabordes i definint-ne les atribucions, tal com ha estudiat Francesc de Rocafiguera amb l'organització d'aquests càrrecs entre els anys 1224 i 1225, durant el priorat de Guillem de Montoliu.⁷⁸ L'extensió i la dispersió del patrimoni en diversos priorats feia necessària la gestió centralitzada de les rendes amb la creació d'aquests càrrecs que mantenien les despeses de la comunitat durant l'any. Es van crear dues pabordies, una en mans del prior que s'ocuparia de vuit mesos (de maig a octubre i de gener a febrer) havent de proveir la comunitat tot l'any de pa, vi i menjar en general, a més de tota la roba necessària. L'altra pabordia estaria en mans del paborde durant quatre mesos (de novembre a desembre i de març a abril) havent de proveir la comunitat tot l'any de carn, formatge, ous, peix, oli i sal. El primer administraria els béns situats entorn de la Plana de Vic, mentre que el segon administraria els dels bisbats de Girona i Barcelona vinculats als priorats de Sant Celoni i d'Arraona. Aquests béns eren per als canonges i preveres adscrits a la comunitat, tant per als que gaudien de bona salut com per als malalts i igualment per a les germanes que vivien al monestir, els hostes i tota la família dels residents.

CREACIÓ D'OFICIS SUBALTERNES PER REFORÇAR EL MANTENIMENT DEL CULTI

El culte a Santa Maria de l'Estany es va anar organitzant amb la comunitat mixta formada pels canonges regulars professors dins la comunitat i els preveres obtentors dels beneficis fundats en aquest període. Amb el temps, els beneficiats van arribar a ser la meitat de la comunitat i, tot i no tenir la condició de canonges ni capacitat de decidir

78. Francesc de ROCAFIGUERA, «Les pabordies de Santa Maria de l'Estany...».

al capítol, sobretot participaven activament en la vida litúrgica i en la vida material de la comunitat com a comensals i detentors de notables rendes. Els beneficiats participaven de la taula canonical, alguns feien de setmaners a l'església i intervenien en el cor i en els oficis divins, però eren comunitaris de segona categoria que només eren cridats a les reunions capitulars quan hi havia temes que els afectaven. Les seves funcions primordials eren celebrar la missa en un altar determinat, complir les obligacions específiques i celebrar els aniversaris imposats pels fundadors. Vestien sotana sense sobrepellís i tenien un estatut més lliure que els canonges agustinians. Alguns d'aquests beneficis estaven associats a determinats altars en els quals el beneficiat celebrava les misses pròpies dels fundadors. La seva ubicació dins l'església la podem situar cap a la capçalera amb els tres absis i al creuer. La llista dels altars existents al segle XII ens la donen l'oracional capitulari datat l'any 1279 i el processoner del segle XIV publicat per Gros. La descripció dels altars existents en aquest període la trobem en les celebracions de la Setmana Santa i, sobretot, en la benedicció que se'n feia per la festa de les rogatives. Gros n'ha proposat la possible ubicació i ha destacat la construcció d'una tribuna superior on es va situar el cor dels canonges imitant l'estructura que tenia el cor dels canonges de la catedral de Vic des de mitjan segle XII.

Els fundadors eren nobles que, en benefici perpetu, erigien un nou altar a l'església, el dotaven amb terres, masos i rendes, i designaven un sacerdot per celebrar misses i aniversaris i cantar absoltes sobre el seu túmul. Moltes vegades, els sacerdots elegits tenien algun lligam amb la família dels fundadors i les condicions jurídiques dels beneficis estaven expressades en els documents de fundació. El pas del temps i els canvis econòmics i d'administració van fer que molts beneficis haguessin de ser dotats amb nous béns o que s'haguessin de regular novament les condicions dels beneficiats respecte a les seves obligacions. Aquest fet va portar a diverses modificacions al llarg del temps que cal resseguir a partir de la documentació conservada.

A més, es van consolidar nous oficis que afectaren el desenvolupament de la litúrgia quotidiana, com ara la creació del càrrec de ferialer l'any 1224 (doc. 8). Aquest càrrec responia a la necessitat de pagar les distribucions quotidianes als participants de la litúrgia al cor i a les misses, com existia

a la catedral de Vic a inicis del segle XIII.⁷⁹ Es tracta d'un ofici creat a les comunitats per dotar i administrar la pregària diària al cor i procedir a les distribucions per als participants a les funcions corals. Té lloc en un moment en què trobem al cor la presència cada cop més gran de preveres seculars que, gaudint de beneficis fundats dins la mateixa església, s'unien a la pregària coral dels membres professos de la comunitat agustiniana. L'administració del ferial era l'encarregada de fer les distribucions en espècie i en diner d'aquest servei. L'exercici d'aquest càrrec a part de l'administració de les rendes implicava el control i l'existència d'uns costums litúrgics consuetudinaris que calia fixar i complir. A la catedral de Vic disposem de la consuetud d'Andreu Salmúnia, que va consolidar aquests costums. Pel que fa a l'Estany, no disposem d'aquest document i els únics llibres litúrgics que ens han pervingut són un oracional redactat l'any 1256 i un processoner del segle XIV.

L'ofici del ferialer estava estretament unit al del canonge sagristà, que era el que tenia la principal responsabilitat en el desenvolupament de la litúrgia i en la custòdia dels llibres i ornaments per a totes les celebracions. A més de la creació del càrrec de ferialer, l'any 1225 es va crear la figura del monjo responsable del servei de la sagristia, que tenia la funció de proveir de tot el necessari per a l'activitat litúrgica habitual i garantir les suplències que hi pogués haver. La seva funció subordinada al sagristà feia que aquest càrrec fos d'elecció anual entre els preveres beneficiats, com consta en el document de la seva creació (doc. 9). Totes aquestes fundacions permetien el funcionament litúrgic quotidià de la comunitat i la dotació necessària per desenvolupar totes aquestes funcions. És en aquest període (1200-1225) que hi podem constatar un funcionament totalment autònom i la capacitat d'organitzar-se amb tots els elements propis d'una comunitat canonical.

CONCLUSIONS

En aquest estudi hem analitzat tot el procés de creació del monestir de Santa Maria de l'Estany des de la seva fundació, estretament lligada

79. Josep M. MASNOU, «El manteniment del culte a la catedral de Vic...», p. 163-177. A Vic es tractava d'una administració que era renovada anualment, però a Santa Maria de l'Estany va quedar com un ofici més dins la comunitat.

a la catedral de Vic, l'any 1080 fins a la seva progressiva consolidació com a canònica agustiniana entorn del 1216, quan va ser reconegut com una comunitat independent sota la direcció del prior Ramon de Gurb. Durant aquest període s'establí l'organització d'un creixent patrimoni a través de la creació del sistema de pabordies per administrar els béns i els priorats, alhora que amb la creació del benefici de Sant Agustí l'any 1200 per Berenguer de Santaeugènia es procedí a la renovació de tot el conjunt d'edificis per estructurar i dotar la vida litúrgica de la comunitat. Aquestes remodelacions i la construcció total del claustre van tenir lloc en renovar-se, durant l'episcopat de Bernat de Mur, les relacions amb el bisbe de Vic l'any 1264, trencades en temps del bisbe Guillem de Tavertet, i amb l'establiment definitiu del càrrec d'abat de Santa Maria de l'Estany, que tornà a gaudir dels lligams amb els canonges de la catedral de Vic i d'activitat en l'administració de l'albergueria. Aquesta estabilitat també va venir avalada pel reconeixement que va rebre de Jaume I, que, a més, va protegir els seus béns l'any 1268 atorgant-li un document de salvaguarda. Així, el rei renovava la vinculació dels comtes de Barcelona i posteriors reis d'Aragó amb aquesta fundació canonical que es veié totalment consolidada en els seus drets i en el reconeixement del seu estatut propi dins el bisbat de Vic.

La consagració de l'església l'any 1133 va ser l'inici de tot aquest procés, quan el bisbe Ramon Gaufred i l'arquebisbe Oleguer, assumint la pobresa de la fundació, la van dotar dels mitjans necessaris perquè pogués créixer i desenvolupar-se en un context de promoció dels canonges regulars pels bisbes com a mitjà per estructurar la pastoral diocesana en competència amb el món benedictí. L'any 1133 no es va consagrar un monestir acabat i ben planificat com va passar a principis del segle XIII, sinó que es va donar una dotació perquè això fos possible després de diversos períodes de col·laboració i conflicte amb l'església mare, la catedral de Vic. Tot el conjunt que avui encara podem contemplar es va veure completat entorn de l'any 1264, quan es va consolidar el càrrec d'abat, que va recaure en Ferrer de Calaf, que havia exercit de sagristà del monestir en el període en què es van consolidar les figures del ferialer i del monjo que van permetre organitzar el culte entorn del monestir.

ABREVIATURES EMPRADES EN LA DOCUMENTACIÓ

ABEV	Arxiu de la Biblioteca Episcopal de Vic
ACA	Arxiu de la Corona Aragó
ACB	Arxiu de la Catedral de Barcelona
ACV	Arxiu Capitular de Vic
AEV	Arxiu Episcopal de Vic
AP	Arxiu Parroquial
cal.	calaix
episc.	episcopologi
f.	foli
MEV	Museu Episcopal de Vic
núm.	número
p.	pàgina
perg.	pergamí
r	recto

SABANÉS i SCHMIDT, *Butllari*. Roser SABANÉS FERNÁNDEZ i Tilmann SCHMIDT, *Butllari de Catalunya: documents pontificis originals conservats als arxius de Catalunya (1198-1417)*, Barcelona, Fundació Noguera, Barcelona, 2016, 3 v.

SMITH, *Innocent III*. Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: The limits of papal authority*, Aldershot, Ashgate, 2004.

v	verso
vol.	volum

DOCUMENTACIÓ DE L'ESTANY

Doc. 1

1200, febrer, 1

Berenguer de Santaeugènia estableix, per al remei de la seva ànima i la dels seus parents i per a la memòria del rei Alfons i la salut del rei Pere, un sacerdot a l'altar de Sant Agustí, de nova construcció. Per això paga del seu patrimoni la remodelació dels altars de Santa Maria, Sant Miquel i Sant Agustí de l'església de l'Estany. Dota el benefici de Sant Agustí amb un sacerdot escollit per la comunitat, que participarà a les celebracions corals i assegurarà el culte a l'altar i el manteniment de la seva llàntia a perpetuïtat. Aquesta fundació es posa sota la protecció papal, de l'arquebisbe de Tarragona i del bisbe de Vic, que signa la fundació.

A.* ACA, Cancelleria, Pere I, núm. 106.

Pateat universis tam presentibus quam futuris, quod ego Berengarius de Sanctaeugenia, cupiens Deo placere et animam meam salvare atque penes inferni fugere, pro remedio et salute anime m[ee et parentorum] cumque meorum et pro anima domini mei Ildefonsus, regis Aragone, bone memorie, et pro salute Petri regis Aragone eius filii, facio et hedifico noviter a fundamento quoddam altare in ecclesia Stagnensis in honore omnipotentis Dei et Virginis Marie, Sancti Michaelis et Sancti Augustini sub cuius regula et vita fratres ipsius ecclesie debunt, et facio hoc dictum opus meis propriis sumptibus. Preterea dono et offero eidem ecclesie Stagnensis mille solidos in manu Bernardi prioris et conventus sibi commissi quibus ematur vel adquiratur honor quod vivere et vestiri possit ipse sacerdos quem modo stabilio in ipsa ecclesia que assidue cantet dictum altare et assidue intersit divinis officiis universis que fuerint et fieret in ipsa ecclesia et dono prelibate ecclesie cc solidos que dentur in honore quod lampada ipsius altaris, nocte ac die, incessanter ardeat, hoc autem totum sine prommissione perpetuo duret. Sacerdotem quoque que prefatum altare Sancti Augustini decantaverit, taliter in perpetuum stabilio quod ille sacerdos vel sacerdotes qui hoc altare decantaverit vel decantissent ego stabiliam in vita mea cum vel eos, et sint regulares

eiusdem ecclesie obedientes in omnibus priori et domui, et vivant ibi iuxta regulam beati Augustini et cantent assidue ipsum altare et serviant die ac nocte in ipsa ecclesia et domus, et prior cum conventu suo donent semper victum et vestitum ipsi sacerdoti in ipsa ecclesia, sicut uni ex fratribus regularibus. Post obitum vero meum mortuo ille sacerdote que hunc locum habuerit, statim infra xxx dies, prior et conventus querant alium sacerdotem ad hoc officium peragendum, qui sit bonus et idoneus, et non sit de canonicis ipsius ecclesie et mitant eum in hoc loco sub dicto tenore et sit regularis et vivat ibi sub regula Beati Augustino et ecclesia probeat ei victum et vestitum ut dictum est, et illa mortuo instituat alius et post illum alius, et sic unus post alterum usque in finem seculi sub omni predicto tenore. Si vero quod absit post obitum meum abuerit discordia de electione ipsius sacerdotis inter priorem et conventum ita quod non possint convenire in unum, prior et sacrista et ille qui helemosinam huius ecclesie tenuerit, habeant plenarie hanc electionem et mittant ibi semper quocumque sacerdotem velint que sit bonus et idoneus ad illud officium sub omni dicto tenore, semper et sic duret et vadat in perpetuum, et infra spacium dierum xxx dierum semper uno ex fratribus dicte ecclesie faciat meum servicium predictum et dicti altaris. Hoc siquidem stabilimentum meum quod pio animo et bona voluntate facio, mitto et pono in defensione et protectione Dei omnipotentis et Beate Marie et omnium sanctorum et domini Pape et archiepiscopi Terrachone et in arbitrium episcopi Vicensis. Ego namque Bernardus, prior Stagnensis ecclesie, et totus conventus eiusdem ecclesie per nos et omnes successores nostros pro tanto beneficio recepto, convenimus tibi Berengarius de Sanctaeugenia in fidem tuam vel tui [...] quod sicut superius totum dictum et comprehensum stabilimenti nostra ecclesia Stagnensis adimpleatur et fiat cetera per omnia secula.

Quod est factum kalendas februarii, anno Domini m^o cc^o.

Sig+num Berengarii de Sanctaeugenia que hoc facio et firmo. Sig+num Petri Gros. Sig+num Bernardi de Blancafot. Sig+num Raimundi de Olost. Sig+num Arnalli Albert. Sig+num Guillelmi de Sancto Stephano. Guillelmus Ausonensis episcopus +. Petrus Ausonensis sacrista. Hiis Bernardus scriptis favet archilevita. Bernardus Stagnensis ecclesie prior sss. Guillelmus sacricustos qui hoc firmo sss. Petrus sacerdos et helemosinarius firmo sss. Girbertus de Pegaria+. Ferrarius sacerdos sss. Bernardus de Cirera sss. Raimundus de Castelar sss. Raimundus levita sss. Guillelmus levita sss. Bernardus de Talamanca sss. Petrus de Archanova sss. Raimundus de Gurbo sss. Poncius camerarius sss. Guillelmus de Muntoliu sss.

Sig+num Andree sacerdotis et publici ville Vici scriptoris sss.
 Raimundus levita qui hoc scripsit cum litteris rasis et emendatis in
 VII linea die et anno quo sss supra.
 Iohannes de Postius que hoc firmo sss.

Doc. 2

1203, juny, 27

Bernat, prior de Santa Maria de l'Estany, i tot el seu convent, per tal de donar un servei millor a tots els habitants del lloc, estableixen un prevere que serveixi el culte a l'església de Santa Cecília que han fet construir i que celebri la missa per als membres de la confraria i la missa matutinal a l'altar de Santa Maria, alhora que sigui mantingut per la comunitat sense ser canonge regular. En el mateix acte s'escull com a prevere Pere de Carrera, després de la mort del qual el prior escollirà el següent beneficiat.

- A.* Harvard, Biblioteca Huntington, fons Gili.
- B. Còpia del 8 d'octubre de 1228. AP, Estany Z-3, pergamins.
- C. Còpia del 8 març de 1240. ACV, benefici del Sant Esperit i de Santa Agnès, caixa 33, 113a.

Universis tam presentibus quam futuris sit manifestum. Quod Ego Bernardus, prior Stagnensis et totius eiusdem conventus unanimiter pari consensu, per nos et per omnes successores nostros Stagnensis ecclesie habitatores, bona providentes, meliora prospicientes ad salutem et remedium vivorum et mortuorum, eligimus atque stabilimus in ecclesia Stagnensis, unum sacerdotem qui per omnia tempora curricula cantet assidue ecclesiam Sancte Cecilie iuxta ecclesiam nostram fundatam et celebret in ea diligenti cura, devotione assidua, divina ministeria, scitis et staturis oris et singulis diebus cantet ibi missam, devote atque sollempne incesanter per omnibus confratribuss, vivis et mortis qui sunt et erunt in ipsa confraternitate nostre ecclesie, matutinalis misse altaris Sancte Marie et iste clericus sit omni tempore canonicus ecclesie nostre sicut unus ex nobis et habeat victum nobiscum atque accipiat singulis diebus in refectorio nostro et vestes sicut, unus ex nobis de camera nostra,

remota omni questione atque repulsa et sit semper obediens et devotus in omnibus priori et numquam sit regularis, nec prior et conventus ad hoc illum vocaverunt. Ad hoc vero habendum et tenendum et complendum atque servendum iuxta tenorem prefixum. Elegimus Petrum de Carreria sacerdotem eo quod mortuus, prior et conventus infra VI menses eligant alium ad hoc idoneum et interim unus ex canonicis faciat et adimpleat totum dictum servicium incessanter. Si autem quod absit prior et conventus in electione ipsius sacerdotis concordantes non fuerint et discordaverint, prior et sacrista et elemosinarius eligant semper ipsum sacerdotem ad hoc idoneum et utilem et sic per infinita secula hec currat et servetur electi.

Quod est factum v kalendas iulii, Anno Domini M CC III.

Sig+num Petri Gros. Sig+num Raimundi de Olost. Sig+num Bernardi de Blancaforti. Sig+num Adalberti. Bernardus Stagnensis ecclesie prior +* Petrus de Archanova +* Bernardus de Cirera +* Guillelmus Alfanec prepositus firmo.* Ego Poncius kamerarius firmo.* Raimundus de Gurbo prepositus sss.* Raimundus de Castellar sss.* Girbertus de Pegaria sacrista ecclesie Stagnensis +* Berengarius sacerdos sss.* Petrus sacerdos capellanus Sancti Augustini sss.* Petrus sacerdos sss.* Arnallus de Muntaniola qui hoc firmo sss.* Guillelmus de Solano sss.* Raimundus sacerdos sss.*

Sig+num Andree sacerdotis qui hoc scripsit die et anno quo supra.

Doc. 3

1204, juny, 4

Pere de Tavertet, sagristà de Vic, actua com a àrbitre nomenat pel bisbe Guillem de Tavertet en la concòrdia que s'ha establert amb Ramon de Gurb, àrbitre de Bernat, prior de Santa Maria de l'Estany. S'estableixen les porcions que el prior de l'Estany rebrà a la catedral de Vic per la seva canongia i el servei que farà a l'albergueria. S'estableixen les parròquies de què té cura Santa Maria de l'Estany i, sobretot, el repartiment de les rendes entre Santa Maria de l'Estany, la canònica de Vic i la mensa episcopal.

A.* ACV, cal. 37, Concòrdies, núm. 8.

B. ACV, cal. 9, episc. III, Guillem de Tavertet, núm. 34.

C. ACA, Cancelleria, Pere I, núm. 189.

D. ABEV, *Cartulari de l'Estany*, f. 4r-5r.

Cunctis tam presentibus quam futuris sit manifestum. Quod longa controversia orta fuit inter Guillelmum, gratia Dei Vicensis episcopum, suosque canonicos et Bernardum Stagnensem priorem suosque clericis, super duobus panibus quos ipse prior in propria persona per suam canonicaturam in Vicensi ecclesie accipiebat et super aliis duobus panibus sacerdotibus et pauperum albergerie et de institutione sacerdotis ipsius albergerie et ecclesia Sancte Marie de Modiliano suisque suffraganeis ecclesiis quas hodie tenet et possidet et ecclesia Sancti Fructuosi de Castroterciolo et ecclesia Sancti Iuliani de Oculis et ecclesiis Sancte Marie et Sancti Stephani de Salent et ecclesia Sancti Iacobi de Ulzinellis et ecclesia Sancte Marie de Segur et ecclesiis Sancte Marie et Sancti Salvatoris de Rabinad et ecclesia Sancti Felicis de Terraciola et ecclesia Sancti Aciscli de Tolosa et ecclesia Sancti Laurentii de Buada cum omnibus earum suffraganeis ecclesiis quas hodie tenent et possident et super honore et mansis que hodie tenet et possidet Stagnensis ecclesia in ipso termino castri de Artes largitione Ausonensis ecclesie sive alicuius persone, tam clericalis quam laicalis, et super decima novalium ipsius prati Stagni sicut ruptum est et deinde rumpetur et super decima de nutrimentis et animalibus et ortis et ferragenali ipsius ecclesie Stagnensis et super quibusdam indebitis acceptionibus quas Stagnensis ecclesia faciebat in honore canonice de Terraciola et super honore camera Stagnensis ecclesie que hodie habet de Colle de Salada enla versus occidentem et super decima honoris que Stagnensis ecclesia habet in Torelione, tam donatione seniorum de Olost quam per aliqua personam et super quodam molendino et riarria et insula quod est de prepositura mensis february et super honore Sancti Laurentii de Buada et super domibus et eorum exitis et stabilimentis quas Stagnensis ecclesia habet in villa Vici. Denique laude et consilio Petri, Ausonensis sacriste que Vicensis ecclesie elegit et laude et consilio Raimundi de Gurbo, Stagnensis ecclesie canonicique Stagnensis ecclesia elegit facta est inde firma transactio ab utraque parte concessa. Primum siquidem ego Guillelmus, gratia Dei Ausonensis episcopus, Dalmacius archidiaconus, Petrus sacrista, Arnallus primicherius et totus reliquis Sancti Petri conventus unanimiter per nos et omnes successores nostros concedimus, confirmamus et omni tempore laudamus ecclesie Stagnensis et Bernardo eiusdem priori et omnibus clericis ibidem nunc et semper

degentibus ipsas duas canonicaturas quos prior Stagnensis et omnes successores sui priores tantum in propria persona in Ausonensis ecclesie eternaliter accipiant et dictos duos panes de albergerie. De institutione vero sacerdotis ipsius albergerie fiat et vadat sicut continetur in dote Stagnensis ecclesie. Laudamus etiam et confirmamus Stagnensis ecclesie suisque clericis omni tempore omnes supradictas ecclesias cum suis suffraganeis ecclesiis quas hodie tenent et possident cum earum capellaniis et sacerdotum institutionibus. Hoc vero totum teneat semper Stagnensis ecclesia sui que clerici in beneficium episcopi et Vicensis ecclesie. Sed retinemus in omnibus dictis ecclesiis omnia sacrilegia et visitaciones sive procuraciones et servitia et omnia alia iura episcopalia et cum ipsis ecclesiis sacerdotes institueritis statim eos nobis representetes et per nos cura animarum accipiant et dictas ecclesias non liceat vobis in propriis personis decantare sive per clericos regulares preter ecclesias de Rabinat et ecclesiam de Terraciola. Laudamus etiam et concedimus Stagnensi ecclesie suisque clericis dictum ipsum honorem de Arters et mansos sicut hodie ibi possidet Stagnensi ecclesia, donatione Ausonensis ecclesie atque cuiuslibet persone, exceptis et retentibus nobis omnibus primiciis et decimis et locet et censibus et usibus sicut inde exire solent set de manso de Solario non exit locet. Concedimus etiam Stagnensi ecclesie suisque clericis medietatem omnium decimarum novalium prati Stagni, sicut ruptum est et rumpetur et totam decimam de nutrimentis et animalibus et ortis vestris et ipsii ferragenalis quod est super ecclesiam sicut terminatur est, aliam vero medietatem decimarum dictorum novalium prati nobis et ecclesie nostre retinemus. In uno quoque manso honoris nostri de Terraciola qui habunt par bovum, habeatis vos duas iovas in anno et ille qui non habet vel habuerit I bovem vel I animal aratorium acomodet vobis per II° dies et ille qui habiunt asinum vel asina faciat vobis duos traginos per IIos dies et I quodque traginum sit duorum dierum inter eundo et redendo, et in unoquoque manso capital accipiatis tantum I fex lignorum et nichil aliud in toto dicto honore de Terraciola unquam accipiatis. Concedimus etiam vobis totum dictum honorem de camera vestra propter totum dictum mansum de Rocha que cum hominibus et feminis retinemus. Retinemus quoque nobis totam decimam tocus vestri honoris de Torelione que ibi habetis et habere debetis donationem seniorum de Olost, sive aliquo modo et dictam rieriam, insulam et molendino retinemus. Et concedimus vobis totum vestrum honorem Sancti Laurentii de Buada per alodium bene franchum. De

domibus siquidem vestris de Vico in quibus per vos inquilini atque masovarii <habitant> et illis domibus et ortis que per vos Petrus capellanum tenet ita inter nos et vos transactum fuit, quod semper vos habeatis omnes census et pecuniam stabilimentorum que in propriis personis fecerint ipsarum domorum sed de illis stabilimentis que inter se fecerint inquilini atque masovarii et de terciis venditionum et de cucuciis et exorchiis et homicidios et intestiis et arsinis et omnibus aliis exitis habeamus nos et vos equaliter, scilicet peccuniam que inde exient et omnes firmantias ipsarum domorum et ortorum et exitorum accipiat baiulus noster et vester et has domos et ortos cum earum exitis, hec excepto quod ibi retinemus habeatis semper in beneficium ecclesie nostre. Hanc vero transactionem et compositionem ego Guillelmus, gratia Dei Vicensis episcopus, et totus conventus Sancti Petri laudamus et concedimus Stagnensi ecclesie suisque clericis in omnibus sicut superius comprehensum etiam est ordinatum. Preter hec autem concedimus et confirmamus Stagnensis ecclesie suisque clericis quicquid hodie ubique tenet collacione atque donatione Vicensis ecclesie, sive quarumlibet personarum tam clericorum quam laicorum, salva transactione predictam in omnibus. Si quis vero in rebus Stagnensis ecclesie et possessionibus aliquid violenter tangere temptaverit, anathematis vincula feriat, donec eis condigne satisfaciat. Ego Bernardus prior Stagnensis siquidem et totus conventus Stagnensis ecclesie per nos et per omnes successors nostros unanimiter laudamus et concedimus Vicensis ecclesie suisque canonicis totam dictam transactionem in omnibus sicut superius dictum et comprehensum est et dictum mansum de Rocha cum suis pertinentiis et habitatoribus et dictam decimam de Torelione cum suis utilitatibus et dictam insulam et rieriam et molendinum et diffinimus etiam omni tempore Vicensi ecclesie et episcopo et clericis totum erbar et paiar quod iniuste accipiebamus aliquomodo in toto vestro honore de Terraciola. Hanc vero transactionem et quicquid Vicensis ubique possidet hodie laudamus, concedimus tibi Guilliemo, gratia Dei Vicensi episcopo et ecclesie Vicensis suisque clericis omni tempore et hec pagina semper firmum obtineat robur. Ea siquidem que superius retinemus in honore de Arters et decima de toto dicto honore de Torelione et quicquid retinemus in dictis domibus de Vico spectant ad propriam mensam episcopi sunt, et semper sint eius propria. Quod autem in dicta decima prati Stagni retinemus et honor de Terraciola et mansus de Rocha et rieria et insula et molendinum sunt de proprietate canonice. De dictis vero ecclesiis vadat

sicut superius insertum est et sit omni tempore. De vineis autem de boscho que vocant de Modiata et de Tiribullis exit annuatim pro censu episcopo medius porcus ad rationem porchorum censualium de Arters cum decima et primicia et siquid inde ei plus solet exire.

Quod est factum II nonas iunii, anno Domini M CC IIII.

Guillelmus Ausonensis episcopus +.* Guillelmus de Medala sss.* + Petrus Ausonensis sacrista.* Hoc signavit ita Dalmacius archilevita +.* Bernardus sacriscriinius sss.* Bernardus de Sancto ipolito firmo +.* Sig+num Ferrarii de Sorba.* Gros Guillelmus ita concedit carmina dicta sss.* Bernardus sacerdos de Villaleonum +.* Petrus de Talavera firmo sss.* Ego Guillelmus de Castrociro firmo sss.* Petrus capellanus +.* Berengarius de Salliforis sss.* Berengarius de Lacustaria canonicus Sancti Petri qui hoc firmo.* Sig+num Bernardus de Maiolis sss.* Bernardus, Stagnensis ecclesie prior +.* Petrus de Archanova prepositus Siccarie +.* Girbertus de Pegaria sacrista +.* Arnallus de Montaniola qui hoc firmo sss.* Bernardus de Cirera +.* Guillelmus Alfanec firmo +.* Petrus sacerdos capellanus Sancti Augustini sss.* Guillelmus de Solano sacerdos sss.* Raimundus de Montaniola qui hoc firmo sss.* Petrus sacerdos firmo sss.* Ego Poncius kamararius firmo sss.* Andreas de Tonna canonicus.* Sig+num Andree sacerdotis et publici ville Vici scriptoris +.*

Petrus sacerdos qui hoc scripsit cum litteris rasis et emendatis in XXVIII línea in loco ubi dicitur habeatis vos et litteris suprapositis in XXX IIII línea in loco ubi dicitur habitant die et anno quo sss supra.

Doc. 4

1214, abril, 12

Guillem Gros, canonge de Vic, funda un altar a l'església de Santa Maria de l'Estany sota la invocació de sant Jaume i el dota d'una llàntia i un sacerdot. El prior Bernat i la comunitat aproven la fundació i es comprometen a mantenir el prevere que obtindrà el benefici i les condicions de la seva successió.

A.* MEV 10551, Carta partida per ABC.

In divinis siquidem voluminibus invenitur et multis atque variis auctoritatibus approbatur illum fore beatum qui altare Deo edificat. Noe

vero vir iustus et rectus primum Deo altare post diluuium fecit iuxta illo edificavit Noe altare domino et cetera. Abraham quoque aram idest altare construxit super qua filium suum Deo imolavit. Jacob namque post luctam angelicam erexit altare Deo. Unde legitur: erexit Jacob lapidem intitulum et cetera. Moises etiam legis dator idem fecit sicut dicitur. Hedificavit Moyses altare domino Deo. Dictum etiam fuit a Deo populo israhelitico in desertum, vos qui transituri estis Jordanem edificate altare domino de lapidibus insectis quos ferrum contigit. His et aliis qua pluribus fretus et hereditus. Ego Guillelmus Gros, Vicensis canonicus, pro salute et remedio anime mee parentumque meorum, ad honorem Dei et gloriose virginis Marie et omnium sanctorum, construo et hedifico de novo altare ad nomen et titulum beati Jacobi apostoli propriis sumptibus in ecclesia Stagnensis, ante quod pono et in perpetuum constituo unam lampadam que die ac nocte incesanter ardeat. Instituo etiam et perhenniter stabilio in eadem Stagnensis ecclesiam unum sacerdotem qui omni tempore per infinita secula ipsum altare decantat, seruiat et gubernet et in ecclesia et coro Sancte Marie frequens et assiduus Deo libenter desseruiat et ipse sacerdos sit semper canonicus regularis ipsius Stagnensis ecclesie et habeat ibi victum et vestitum semper sicuti unus ex canonicis regularibus ipsius ecclesie. Si autem me vivente ipse sacerdos obierit instatim ego possim alium instituere ad hoc idoneum sub isto tenore. Post obitum vero meum quando cumque moriatur ille sacerdos, eligant et instituant eum sub dicto tenore prior et conventus eiusdem ecclesie infra xx dies post mortem alterius sacerdotis. Si forte adest absit prior et conventus infra dictum terminum prelibatum presbiterum non elegerint, vel in eius electione discordes extiterint, sacerdos qui albergeriam et elemosinam ipsius ecclesie Stagnensis tenuerit eligant ipsum sacerdotem statim omni dilatione post posita, et si ista tres discordes extiterint, duo illorum faciant electionem illam libere et absolute ab honorem Dei et Beate Marie et in hoc intervallo faciat dictum meum servicium singulis diebus unus de sacerdotibus regularibus Stagnensis ecclesie sine omni cessatione. Ad servicium vero dicte lampade et luminis dono et in presenti trado totum ipsum meum mansum qui fuit Bernardi Carabacia cum hominibus et feminis et suis pertinenciis et tenedonibus et universis ad ipsum spectantibus, que emi de Petro de Mata et insuper LXX solidos quibus ematur honor ad lumen dicte lampade et sacrista Stagnensis ecclesie, teneant hoc totum quod spectat ad servicium ipsius lampade et faciat die et nocte fideliter servicium ipsius lampade et teneatur inde semper michi et meo servicio predicto. Hoc vero supradicta sicut superius sunt ordinata volo et iubeo semper inviolabiliter

permanere ad necessaria qua dicti sacerdotis facienda et implenda et consumanda atque servanda. Ego Guillelmus Gros offero et in presenti trado Deo et Sancte Marie Stagni in manu Bernardi prioris et conventus mille cccc solidos quibus ematur honor unde dictus sacerdos pascatur et vestiatur sicut unus ex canonicis regularibus ipsius ecclesie omni tempore <et ipsas vestes accipiat semper annuatim de ipsa camera dictus sacerdos>. Manifestum est etiam quod ego Guillelmus Gros redimo de cc solidos ipsos ii mansos de Plano in quibus habitant Raimundus et Lupetus, sub tali pacto ut semper in unoquo anno de expletis et exitibus ipsorum mansorum fiat pietas conventui ipsius ecclesie in die dedicationis dicti altaris. Ego namque Bernardus Stagnensis ecclesie prior et omnis conventus eiusdem ecclesie per nos et per omnes successores nostros, presentes et futuros, convenimus et promittimus tibi Guillelmo Gros, Vicensis canonico, hoc totum tenere et servare et implere omni tempore, remoto omni dolo et expleta omnia questione et totum sicut superius dictum et ordinatum est in omnibus laudamus, concedimus et confirmamus ad tuum bonum et sanum intellectum et anime tue parentumque tuorum salvamentum atque proficium et istud tuum stabilimentum in ecclesia nostra sit firmum et inconvulsum omni tempore et a nobis et successoribus nostris et etiam ab aliqua persona, aliquomodo vel racione infringi possit minime. Insuper autem ego Petrus sacrista Stagnensis ecclesie per me et per omnes successores meos ipsius ecclesie sacristanos convenio tibi Guillelmo Gros dictum servicium lampade semper die ac nocte plenarie facere incessanter ita quod nullomodo fallere possit et hoc firmiter semper duret, ad dictum vero officium altaris faciendum et complendum et ad servicium dicte ecclesie Sancte Marie eligo in presenti ego predictus Guillelmus Gros Ermengaudum sacerdotem regularem prelibate ecclesie Sancte Marie Stagnensis.

Quod est factum ii idus aprilis anno Domini M CC XIII.

Guillelmus Ausonensis episcopus +.* Bernardus Stagnensis ecclesie prior sss.* Ego Poncius Kamarius firmo sss.* Guillelmus Alfanec firmo +.* Petrus de Archanova sss.* Girbertus de Pegaria prepositus Stagni +.* [...] sacerdos qui hoc firmo sss.* Petrus sacerdos firmo sss.* Raimundus de Montaniola qui hoc firmo sss.* Bernardus de Cirera sss.* Bernardus subdiachonus sss.* Raimundus de Gurbo sss.*

Sig+num Andree sacerdotis et publici ville Vici scriptoris sss.*

Andreas subdiachonus qui hoc scripsit cum signo crucis in xxviii linea

inferius respicientis et cum litteris rasis et emendatis in XXXV linea, die et anno quo sss supra.

Doc. 5

1216, maig, 31. Perusa

El papa Innocenci III s'adreça al prior de Santa Maria de l'Estany i a tota la comunitat confirmant el seu patrimoni format per esglésies, castells, terres i béns que té i podrà tenir.

A.* ACB, perg. 3-2-181.

B. Còpia del segle XIV, ABEV, *Cartulari de l'Estany*, f. 7r-7v.

a. SMITH, *Innocent III*, doc. 20, p. 278.

b. SABANÉS i SCHMIDT, *Butllari*, vol. I, doc. 60, p. 124.

INNOCENCIUS episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis priori et conventui Stagnensis ecclesie salutem et apostolicam benedictionem. Cum a nobis petitur quod iustum est et honestum, tam vigor equitatis quam ordo exigit rationis ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducat effectum. Ea propter dilecti in domino filii nostris iustis postulationibus grato concurrentes assensu ecclesias, castra, possessiones, libertates et alia bona ecclesie vestre, sicut ea omnia iuste ac pacifice obtinetis, vobis et per vos eidem ecclesie auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.

Datum Perusii, II kalendas iunii, pontificatus nostri anno nonodecimo.

Doc. 6

1217, novembre, 24

Ramon de Gurb, prior de l'Estany, dona llicència a Arnau de Cloquer per poder edificar unes cases per acollir pobres al cap del pont de Vic en un camp que

té per Santa Maria de l'Estany i amb la condició que no pugui establir aquesta fundació sota cap altra autoritat sense el consentiment del capítol de Santa Maria de l'Estany.

A.* ACA, Cancelleria, Jaume I, núm. 84.

B. Còpia de l'any 1224, AEV, vol. IV, núm. 39.

C. Còpia del segle XIV, ABEV, *Cartulari de l'Estany*, f. 8v-9.

Cunctis sit manifestum. Quod ego Raimundus, prior Stagnensis, et conventus ipsius ecclesie ad honorem Dei et Beate Marie Stagnensis damus licenciam et posse tibi Arnaldo de Clocario et tuis in perpetuis ut possis facere et hedificare tu et tui domos ad recipiendum pauperes in ipso tuo campo quem per nos tenes, iuxta villam Vici ad capud ponti Vici, secundum tuam tuorumque voluntatem et numquam tu vel tui possitis ipsam domui pauperum dare, excambiare, privilegiare alicui hospitali sive milicie atque domui Sancti Spiritus sive Trinitatis, vel etiam alicui religioni atque monasterio sive ordini, nec earum deffensione atque subiectione ponere, nec a domino papa privilegiare aliquo modo vel ingenio, sub aliqua specie, sine nostra voluntate et totius capituli Stagnensis ecclesie. Quod si feceris tu vel tui emendes et restituas nobis et ecclesie nostre infra xxx dies contiguos et nisi feceris hec carta sit irrita et invalida et possimus totum revocare et ipsam domum destruere omnibus. Hoc autem facimus salvo nostro iure et censu et dominio quem habemus in ipso campo predicto.

Quod est factum VIII kalendas decembris, anno Domini M CC XVII.

Sig+num Berengarius de Riera. Sig+num Bernardus de Bosco. Sig+num Berengarius de Bosco. Sig+num Raimundus de Bosco. Sig+num Ferrari de Mercatali. Sig+num Raimundi de Insula. Sig+num Bernardus Fini Sig+num Guillelmus de Vico. Sig+num Bernardi de Bigis. Raimundus Stagnensis ecclesie prior.* Bernardus de Truiars.* Petrus de Archanova.* Petrus sacerdos et elemosinarius.* Raimundus de Castelar.* Raimundus de Montaniola.* Raimundus de Mata qui hoc firmo.* Bernardus sacerdos Centelles. Petrus sacerdos firmo. Bernardus levita.* Sig+num Bernardus de Sancta Eularia.* Guillelmus Alfanec sacrista confirmo.*

Sig+num Andree sacerdotis et publici ville Vici scriptoris.

Petrus sacerdos qui hoc firmo.

Doc. 7

1222, agost, 18

Ramon de Gurb, prior de Santa Maria de l'Estany, junt amb el seu convent, per tal de donar un servei millor a tots els habitants del lloc, estableixen i doten un prevere que serveixi el culte a l'església de Santa Cecília, que celebri la missa pels membres de la confraria, participi en els oficis de Santa Maria i tingui la cura pastoral dels fidels. Rebrà de la comunitat menjar, i del sagristà, els vestits necessaris. Estableixen també que, un cop mort, en un màxim de sis mesos sigui escollit el seu successor pel prior, el sagristà i l'almoïner.

[A]* Original perdut.

B. Còpia del 8 de març de 1240. ACV, benefici del Sant Esperit i de Santa Agnès, caixa 33, 113b.

Universis tam presentibus quam futuris sit manifestum. Quod ego Raimundus, prior Stagnensis, et totius eiusdem conventus unanimiter pari assensu per nos et per omnes nostros successoris Stagnensis ecclesie habitatoribus, bona providentes meliora prospicientes, ad salute et remedium vivorum et mortuorum, eligimus et stabilimus in ecclesie Stagnensis unum sacerdotem quicumque per omnium tempum curricula cantet assidue ecclesiam Sancte Cecilie iuxta ecclesiam nostram fundatam, et celebret in ea diligenti cura et devocione assidua divina ministeria, scitis et staturis oris, et singulis diebus cantet ibi missam devote atque sollempne incessanter pro omnibus confratribus vivus et mortuus qui sunt et erunt in ipsa confraternitate nostre ecclesie matutinalis misse altaris Sancte Marie et sit frequens et assiduus cetis canonicus istius ecclesie, in claustro, in ecclesia, in refectorio, in dormitorio singulis diebus et iste clericus sit omni tempore canonicus ecclesie nostre sicut unus ex nobis. Et hanc victum et vestitum atque accipiat singulis diebus in refectorio nostro, et vestes accipiat in dicta confratria nostra semper sicut unus ex canonicis nostris et nunquam sit regularis et sit semper obediens priori et successoribus suis, et stet assiduus in coro cunctis diebus per cuncta tempora predicto servicio dicte ecclesie Sancte Cecilie. Visitet infirmos et faciat baptismum puerorum sicuti precepit prior et sui successores. Mortuo primo prior et conventus, infra VI menses eligant alium ad hoc

idoneum et interim unus ex canonicis faciat et adimpleat totum dictum servicium incessanter. Si autem quod absit prior et conventus in eleccione ipsius sacerdotis concordēs non fuerint et discordaverint, prior et sacrista et elemosinarius, eligant semper ipsum sacerdotem, ad hoc idoneum et utilem et sic per infinita secula hoc et servetur electio amodo et in perpetuum. Ego Guillelmus Alfanech Stagni sacrista procurator istius confraternitatis per me et omnes successores meos assensu Raimundi prioris et aliorum fratrum istius ecclesie promito et concedo has vestes dare sicut dictum est supra.

Quod est factum xv kalendas septembris anno Domini M CC XX II.

Raimundus Stagnensis ecclesie prior sss. Guillelmus de Monteolivo prepositus Sancti Petri Arcellis sss. Ego Poncius kamerarius firmo sss. Petrus de Archanova sss. Raimundus de Mata firmo sss. Bernardus de Centillas sss. Raimundus de Montaniola firmo sss. Petrus sacerdos. Petrus sacer et elemosinarius sss. Arnallus de Monteleone firmo sss. Raimundus de Castelar sss. Bertrandus de Truians sss. Bernat de Cirera sss. Bernardus sacerdos sss. Sig+num Guillelmi de Rochabruna sacerdotis sss.

Guillelmus Alfanech Stagni sacrista qui hoc scripsit die cum litteris inferius respicientis ubi dicitur et sit semper obediens priori adsque et sui successores et anno quo supra.

Doc. 8

1224, març, 15

El prior Guillem d'Alfāndec estableix el càrrec de ferialer de Santa Maria de l'Estany donant per al seu manteniment 130 sous de les rendes d'Archanova, mas Carrera i del priorat de Sant Celoni. Aquesta quantitat li serà entregada pel prior en dos pagaments anuals per Tots Sants i Pasqua, a més de tots els ous que es recullin a Castellterçol i Moià, els formatges recollits al terme de Muntanyola i quinze somades de sal de Cardona. El ferialer entregarà les distribucions de pa i aliments als canonges i membres de la comunitat cada setmana els dimarts, dijous i dissabtes.

A.* Harvard, Biblioteca Huttington, fons Gili.

B. Còpia del 25 de juliol de 1230, AP, Estany Z-3, pergamins.

In Christi nomine. Universis <pateat> hominibus tam presentibus quam futuris. Quod nos Guillelmus, Stagnensis ecclesie prior, et omnis eiusdem loci conventus unanimes per nos et per omnes successores nostros eligimus et stabilimus in nostra domo ferialium omni tempore serviturum siveque mansurum. Primitus namque tradimus et assignamus ex bonis nostri comuni servicio ipsius feriali in exitibus nostre domus de Archanova, centum solidos barchinonenses de valore bone monete quaternalis et quinque solidos in ipso manso nostro de Carraria predicte monete. Et viginti quinque solidos quos accepimus in domo nostra Sancti Celedonii, scilicet, ex valore prescripte monete et persolvat prior Stagnensis annuatim dictos centum solidos infra duos terminos procuratori dicto feriali, scilicet, medietatem in festo Omnium Sanctorum et aliam medietatem in festo Pasche. Similiter etiam predicti vinginti quinque solidi persolvant a procuratore Sancti Celedonii in istis predictis terminis. Preterea addimus ad istum servicium omnia ova que accepimus in Kastroterciolo et in ecclesia Sancte Marie Modeliani et omnes caseos quos accepimus in castro Montaniola et quindecim somatas salis quas accepimus censuales annuatim ad Cardonam. Et quecumque procuratur dicti feriali voluint ire ad predictum sal accipere, prior vel prepositus liberet eidem procuratori bestias et homines et victum et cibariam eisdem bestiis et hominibus tam in eundo quam in redevendo. Adhuc etiam laudamus et concedimus ipso servicio totum mansum ipsum quem Arsendis de Avinione olim dedit ipso feriali, sicut continetur in ipso instrumento quod ipsa nobis confecit. Et procurator istius feriali teneatur servire et dare canonicatura de ovis et de caseis omnibus canonicis et fratribus familiaribus, panem frumenti comedentibus in tribus diebus unicuique ebdomade scilicet feria secunda et quarta et sabbato nisi intervenerit sollempnitas novem lectionum. Si quis ad hoc ad irrumpendum venerit vel temptare presumpserit in aliquo in periculo et detrimento et dampnacione anime sue et computetur et intus infernum inferiorem cum antiquo hoste puniaturus.

Factum est hoc idus marcii, anno Domini M^o CC^o vicesimo quarto.

Guillelmus prior Stagni firmo hoc+.* Guillelmus de Monteolivo prepositus Sancti Petri Arcellis sss.* Petrus de Archanova +.* + Ferrarii de Reali prepositi sss.* Bernardus sacerdos sss.* Gerallus sacerdos qui hoc firmo+.* Bernardus de Cirera+.* Raimundus de Castelar sss.* Bertrandus de Truiars sss.* Bertrandus +.* Petrus de Carraria procurator Sancte Marie de Casellis sss.* Sig+num Guillelmi de Rochabruna sacerdotis et camerari Sancti Petri Archellis sss.* Raimundus de Montaniola firmo

sss.* Raimundus de Mata Sancti Petri Archellis sacrista +.* Ego Poncius
chamerarius firmo sss.*

Arnallus de Monteleone qui hoc scripsit cum litteris suprapositis in
loco ubi dicit pateat et hoc signum + fecit.

Doc. 9

1225, juliol, 8

El prior Guillem d'Alfàndec fa establiment d'un servidor per a l'altar de Santa Maria que quotidianament celebri missa i s'encarregui de tot allò necessari per al culte sota les ordres del sagristà. Tindrà l'obligació de suplir els sacerdots que exercint el servei setmanal estiguessin malalts o no poguessin celebrar la missa i a canvi serà alimentat per la comunitat. Aquest servidor serà escollit cada any pel sagristà amb l'aprovació del prior. Per aquest acte, Ferrer de Calaf, sagristà de Santa Maria de l'Estany, dota aquest servidor amb les rendes del mas Riuver de Sant Pere de Bigues.

[A] Original perdut.

B*. Còpia de l'1 d'agost de 1237, AP, Estany, Z-3, pergamins.

Sit notum cunctis tam presentibus quam futuris. Quod ego Guillelmus ecclesie Stagni prior et omnis eiusdem loci conventus, per nos et omnes successores nostros, pari sensu et voluntate ad honorem et servicium Dei et Beate virginis, matris eius, facimus institutionem noviter cuiusdam servitoris qui semper serviat altari Beate Marie chotidie quodcumque ibi missa celebretur honeste et devote, pulset cimbala, accendat lampadas, preparet aquam et vinum missam celebrantibus, ecclesiam atque claustra et alia servicia faciat que sacrista manualiter tenet facere atque debet intus ecclesiam. Legat etiam ad missam quoniam ille eius erat ebdomada agendi presens non fuerit, vel aliqua causa fuerit impeditus quod legere proposuit. Hunc servitorem ad annum, ad annos mitat et conducta semper sacriste cum concilio prioris. Et predicti prior, scilicet, et conventus et successores nostris damus et tradimus dicto servitori in perpetuum victum, scilicet, chotidie II libras panis ordeï, vinum, carnes et alia pulmenta sicut unus ex familie nostris [...] semper et chotidie accipiat incessanter, in nullo

[...] alio, sit bonus, utilis et fidelis domui nobis et successoribus nostris in omnibus. Et ego Ferrarius de Calaf, Stagnensis sacrista, concilio

[et voluntate] predicti prioris atque tocius eiusdem loci conventus dedimus magnum honorem Beate Marie proficium atque alleuivationem sacristie prefate ecclesie et sacriste, dono et habeo per me et per omnes successores meos in perpetuum domui et priori adiutorium victus predicti servitoris totum ipsum mansum integriter qui dicitur Riuver in parrochia Sancti Petri de Bigis cum hominibus et feminibus, censibus, serviciis et cum omnibus aliis donacionibus et iuribus que michi et sacristie pertinent debent modo aliquo pertinere. Velum melius dici post vel intelligi ad salvamentum nostri cellarii, prioris vel prepositi qui dicto servitori victum ministraberunt, sicut superius est districtum. Ad maiorem itaque securitatem premissa robore vigeant semper et effectu nos predicti prior, scilicet, et conventus et ego Ferrarius de Calaf sacrista, pars scilicet unumcumque per nos et per omnes successores nostros, promittimus hec omnia facere et servare, attendere omni tempore et complere tradentes et mitentes quolibet nostram alteram partem in corporalem possessionem ex his rebus superius prenotatis cum hoc predicto instrumento perpetuo valituro. Renunciantes super hoc omnium auxilio et beneficio tocius iuris tam civilis quam canonici habiti vel habendi.

Quod est factum VIII idus iulii, anno [Domini M^o CC^o XX° V^o]

[Guillelmus prior] ecclesie Stagni firmo hoc+.* Ferrarius de Calaf, sacrista Stagni firmo hoc +.* Berengarius de Granario qui hoc firmo.* Petrus de Guardiola [...] Raimundus de Montaniola firmo sss.* Sig+num Guillelmi de Rochabruna sacerdotis et prepositi [...] sss.* Ferrarius de Reyali sss.* [...] Raimundus de Mata kamerarius Stagni hoc firmo +.* Guillelmus de Mata qui hoc firmo sss.*

Sig+num Ferrarii de Cumbis subdiachoni qui hoc scripsit cum litteris suprapositis in IIII linea ubi dicitur legat et in VI^a ubi dicitur [...] et anno quo supra.

Sig+num Ferrarii de Cumbis subdiachoni qui hoc translavit fideliter kalendas augusti anno Domini M CC XXX° VII°.